

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Natalija Grom

Istospolne družine

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Natalija Grom

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

Somentorica: asis. dr. Marjeta Mencin-Čeplak

Istospolne družine

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Istospolne družine

V pozni moderni prihaja vzporedno s spremembami intimnosti in življenjskih slogov tudi do sprememb v družinskih razmerjih, ki se kažejo v alternativnih oblikah družin, med katere sodijo tudi istospolne družine. V nalogi ugotavljam, da je zakonodaja, ki ureja razmerja v istospolnih družinah diskriminatorna in izključujoča. Otroci, ki odraščajo v družinah s staršema istega spola, niso deležni istih pravic in zaščite, kot otroci, ki živijo s staršema različnih spolov. V nalogi povzemam rezultate domačih in tujih raziskav, ki so preučevale otroke v družinah lezbijk in gejev. Ugotovitve kažejo, da istospolna usmerjenost staršev še ni dejavnik tveganja, da bo otrok odraščal v neprimernih družinskih okoliščinah, saj je za vzpostavitev zdravega družinskega okolja pomembnejša starševska ljubezen, skrb, komunikacija in medosebni odnosi. Raziskave kažejo, da med otroci istospolno in različnospolno usmerjenih staršev ni razlik glede oblikovanja spolne identitete, spolne vloge in primerne razvoja. Več škode kot spolna usmerjenost staršev lahko povzročijo predsodki, ki so v družbi prisotni, celo v vzgojno izobraževalnem sistemu, o katerem v nalogi tudi spregovorim. Predlog novega družinskega zakonika, ki je bil sicer sprejet a kasneje z referendumom preklican, bi izenačil pravice in dolžnosti različnospolno in istospolno usmerjenih in tako odpravil krivice, ki se godijo otrokom istospolnih staršev.

Ključne besede: istospolnost, družina, starševstvo, diskriminacija, zakonodaja.

Same-sex families

The changes in intimacy and lifestyles in late modernity lead to changes in family relationships, which are reflected in alternative forms of families that also include same-sex families. In the thesis, I note that the legislation governing the relationships of same-sex families is discriminatory and exclusive. Children, who grow up in families with parents of the same sex, do not receive the same rights and protections as children living with parents of different sexes. The thesis summarizes the results of domestic and foreign research examining the children in the families of lesbians and gays. The findings suggest that parents' homosexuality does not mean that the child will grow up in abusive family situations, as parental love, care, communication and interpersonal relations are more important in creating a healthy family environment. Research shows that regarding the creation of gender identity, gender roles and appropriate development there is no difference between the children from the same-sex families and those with parents of different sexual orientations. More harm than with sexual orientation of parents can be done with prejudices that are present in society, even in the educational system. A proposed new family law, which was first passed but later canceled on the referendum, would equal rights and duties for all forms of families, and thus eliminate the injustices that happen to children of same-sex parents.

Keywords: same-sex, family, parenting, prejudice, discrimination.

KAZALO

1	UVOD	5
2	METODOLOŠKI OKVIR NALOGE	7
3	DRUŽINSKA RAZMERJA IN SPREMEMBE V POZNI MODERNI	8
3.1	NARAŠČANJE ALTERNATIVNIH DRUŽINSKIH RAZMERIJ	9
3.2	RAZŠIRJENE OBLIKE STARŠEVSTVA	12
4	ZGODOVINA RAZMERIJ V ISTOSPOLNIH SKUPNOSTIH	15
4.1	DISKRIMINATORNI POGLED NA ISTOSPOLNE DRUŽINE	16
5	ISTOSPOLNE DRUŽINE IN NJIHOVA RAZMERJA	20
5.1	ISTOSPOLNO STARŠEVSTVO	22
5.2	VPLIV SPOLA NA KVALITETO STARŠEVSTVA	25
5.3	OTROCI V ISTOSPOLNIH DRUŽINAH	27
5.4	VZGOJA OTROK O ISTOSPOLNIH DRUŽINAH V VRTCIH	32
5.5	VZGOJA OTROK O ISTOSPOLNIH DRUŽINAH V ŠOLAH	35
6	ISTOSPOLNA DRUŽINA KOT POLITIČNO VPRAŠANJE	37
6.1	PРАВNA UREDITEV ISTOSPOLNIH DRUŽIN V EVROPI	37
6.2	ISTOSPOLNA DRUŽBENA RAZMERJA V SLOVENSKI DRUŽINSKI ZAKONODAJI	39
7	PREDLOG NOVEGA DRUŽINSKEGA ZAKONIKA	45
7.1	VSTOP RIMSKOKATOLIŠKE CERKVE V JAVNO RAZPRAVO O PREDLOGU ZAKONA	48
7.2	DOPOLNITEV PREDLOGA NOVEGA DRUŽINSKEGA ZAKONIKA IN ZAVRNITEV	49
8	SKLEPNA BESEDA	52
9	LITERATURA	54

1 Uvod

V zadnjih dveh desetletjih so istospolne družine v slovenskem prostoru postale bolj opazne, tudi v vrtcih in šolah se pojavljajo otroci z dvema materama ali dvema očetoma. Partnerjema, ki živita v istospolni skupnosti, veljavna zakonodaja ne priznava statusa svojca, iz katerega izhaja vrsta pravic in ugodnosti, ki posredno zadevajo tudi otroke, za katere skrbita. Tako se ti otroci večkrat znajdejo v kočljivem položaju, saj zaradi diskriminatornega zakona, ki ureja istospolna partnerstva, nimajo enakih pravic in posledično varnosti kot otroci, katerih starši so različnega spola.

Heteronormativnost je pomemben del strukture družbene organizacije in se ohranja z izključevanjem in kategorizacijo družbenih skupin na zaželene in normalne na eni ter na vse ostale, ki ne ustrezajo tem kriterijem, na drugi strani. Ohranjanje poteka s pomočjo diskriminacije, tudi preko sovražnega govora, ki se kaže tako na državni kot na institucionalni ravni. Diskriminacija reproducira heteroseksualne vzorce in jih postavlja kot edine »normalne« in »pravilne«. V Sloveniji pa tudi v nekaterih drugih državah ostaja heteroseksualnost kot vladajoča, zaželena, sprejemljiva družbena norma. Vse drugo obravnavajo kot nezaželeno, škodljivo, problematično. Tako je tudi istospolna družina večkrat obravnavana kot nekaj, kar je potrebno omejiti, nadzorovati ali celo preprečevati. Vse to privede tudi homoseksualce do različnih dvomov: ali imeti otroke, ali so sploh primerni za vzgojo otrok, ali je to sploh njihova pravica, saj upravičeno predpostavljajo, da bi bili njihovi otroci žrtve diskriminacije.

V Sloveniji že dalj časa ni bilo sprememb na področju družinske zakonodaje. Zadnja modernizacija na področju zakonske zveze in družine se je zgodila še v skupni državi Jugoslaviji, leta 1976, ko so uradno priznali izenačenje zunajzakonske heteroseksualne skupnosti z zakonsko. V nekaterih zahodnih državah je v zadnjih letih prišlo do številnih sprememb, zlasti zaradi legalizacije istospolnih partnerskih in družinskih skupnosti. Vse te spremembe pa niso razvrednotile klasične zakonske zveze, celo nasprotno, razširile so njene meje, ustvarile temelje za nova pravna razmerja, ki so utemeljena na enakosti, enaki obravnavi in človekovih pravicah.

Junija 2009 je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve predstavilo predlog novega Družinskega zakonika, ki je, ker je predvidel popolno izenačitev istospolnih družin in istospolnih partnerstev s heteroseksualnimi, sprožil polemike med politiki, javnostjo ter stroko. Čeprav je bil predlog zakonika rezultat dobrega četrtr stoletja trajajočih bojev za

enakopravnost ne glede na spolno usmerjenost, so mu očitali, da prehitro in preveč radikalno posega v pravno regulacijo družinskih razmerij. Po dveh letih nasprotovanj je predlagatelj pripravil kompromisni predlog, po katerem istospolna partnerja ne bi sklepala zakonske, ampak partnersko zvezo (pravice obeh bi bile izenačene) in skupaj tudi ne bi mogla posvojiti otroka (lahko pa partnerjevega otroka). Tak predlog je bil junija 2011 v državnem zboru sicer potrjen, vendar so se nasprotovanja nadaljevala. Civilna iniciativa je takoj začela zbirati podpise za razpis referendumu, ki je bil po Ustavni presoji konec marca 2012. Kot že kdaj prej (npr. pri referendumu glede pravice samskih žensk do biomedicinske oploditve) je večina odločala o pravicah manjšine in Družinski zakonik je bil zavrnjen. Predsodki so še enkrat zmagali nad načelom enakosti. Pravice istospolnih skupnosti so tako še naprej prepuščene stari, pomanjkljivi in na več področjih diskriminatorni zakonodaji.

2 Metodološki okvir naloge

V nalogi bom prikazala heteronormativni okvir, spreminjanje družine skozi čas, diskriminatorni pogled na istospolne skupnosti, izobraževanje otrok o istospolnih družinah v šolah in vrtcih ter dogajanje na področju zakonodaje in pravne ureditve istospolnih skupnosti doma in v Evropi. Glede na to, da je zavrnitev novega Družinskega zakonika še vedno sveža, sem v nalogi povzela tudi pomembnejša aktualna dogajanja na področju sprejemanja oziroma zavračanja nove zakonodaje.

V prvem delu naloge sem zapisala tri temeljne teze, ki jih v nadaljevanju osvetlujem s pomočjo analize teoretičnega gradiva in povzemanja izsledkov raziskav na področju istospolnih družin.

1.teza: Veljavna zakonodaja (Zakon o registriranih istospolnih partnerskih skupnostih, Zakon o zakonskih zvezah in družinskih razmerjih) je diskriminatorna in v neskladju s temeljnimi človekovimi pravicami.

2.teza: Diskriminacija istospolnih družin temelji na predsodkih, ki izhajajo iz vladajoče heteronormativnosti.

3.teza: Na razvoj otrok in odnosov v družini ne vpliva spolna usmerjenost staršev, ampak razmerja, ki jih ustvarjajo in spreminjajo vsi člani družine, še posebej odrasli.

3 Družinska razmerja in spremembe v pozni moderni

»Družina je temeljno mesto socialne konstrukcije realnosti in obenem točka, ki ji uspeva nemogoče: socialna razmerja, kot so razmerja med generacijami in razmerja med spoloma, predeluje oziroma prikazuje kot naravna in narobe; naravna dejstva, kakor so rojstvo, rast, smrt opremlja s celim registrom socialnih pomenov« (Rener 1995, 15).

Podobe sodobne družine so del socialnega in zakonodajnega političnega imaginiranja, kjer pa lahko najdemo zelo fluidne definicije družine. Kot splošno sprejeta definicija družine pa se uporablja tista, ki jo je oblikovala skupina strokovnjakov za področje družin pri OZN leta 1994 in se glasi: »Družino sestavljajo vsaj en odrasel človek ali skupina ljudi, ki skrbijo za otroka/e« (Združeni narodi¹ v Švab 2010, 347). Še novejše definicije pa razširjajo definicijo družine celo preko starševskega razmerja kot edine skrbstvene vloge. Te definicije vključujejo med skrbstvena razmerja, ki definirajo družino tudi skupnosti brez otrok (npr. partnerske in prijateljske skupnosti). Poleg tega novejši koncepti ne omejujejo več definicije družine s skupnim prebivališčem (Švab 2010, 341–347).

V družini se posamezniki, odrasli in otroci, srečujemo v raznoraznih razmerjih. V pozni moderni smo priča številnim družbenim spremembam, pa tudi spremembam, ki se kažejo na ravni osebnega vsakdanjega življenja - v generičnem prestrukturiranju zasebnosti in v preobrazbi intimnosti. Tudi družina kot socialna institucija se mora za svoj obstoj in normalno delovanje posameznikov v njej vsem tem spremembam prilagajati (Giddens 2000). In prav to je pokazatelj, kako prilagodljiva in vitalna je lahko družina, kot socialna institucija. Spremembe družinskih razmerij pomenijo uveljavljanje načela raznovrstnosti in spreminjanja, ki sta temeljni značilnosti sodobnega družinskega življenja. Spremenila se je percepcija družine kot take, zato nekateri govorijo o zatonu družine, Rener (v Urek 2005, 156) pa meni, da je ustrezneje govoriti o novih oblikah družinskega življenja, ki se skušajo prilagajati izzivom in spremembam sodobnega sveta in o krizi določene predstave oziroma ideologije družine, ne pa o krizi oziroma zatonu družine. Spremembe so znak, da je družina v življenju posameznikov in posameznic še naprej ena najpomembnejših prioritet in vrednot, o čemer pričajo številne tuje in domače raziskave, vključno s slovenskim javnim mnenjem ter z raziskavami mladine.

¹ Več o tem lahko preberete v Natural Law and the Rights of the Family—an Authentic Human Right.

Diskurz o krizi družine je takorekoč ciklični pojav, ki se pojavlja skozi zgodovino v več ali manj podobnih različicah. Ponavadi ob večjih spremembah, gospodarskih recesijah ali politični nestabilnosti (Gittins v Švab 2010, 345). V Sloveniji se pojavlja krizni diskurz navadno ob različnih zakonodajnih spremembah, npr. ob referendumu o Zakonu o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo leta 2001 in v postopku sprejemanja novega Družinskega zakonika v letih 2009–2012.

3.1 Naraščanje alternativnih družinskih razmerij

Do konca šestdesetih let prejšnjega stoletja se je zdela tudi sociologom heteroseksualna nuklearna družina prevladujoč in družbeno funkcionalen družinski model (Murdock in Parson v Švab 2010, 345). Trend odmikanja od tega družinskega modela je bil prepoznan kot znak krize moderne družine. Z vse očitnejšo pluralizacijo družinskega življenja in družin v osemdesetih letih, se je v sociologiji sprožila cela vrsta konceptualnih vprašanj, med drugim tudi vprašanja definiranja družine. Prvi poskusi redefiniranja so šli v opuščanje edninske oblike »družina«, ki so jo nadomestili z množinsko obliko »družine«. Še novejše konceptualizacije pa naj bi zajele poleg raznovrstnosti oblik tudi druge značilnosti poznomodernega družinskega življenja. Tako so se začeli med novimi koncepti pojavljati termini »družinsko življenje« (Bernardes v Švab 2010, 346) in »družinske prakse« (Morgan v Švab 2010, 346), pa tudi nove oznake družinske oblike, kot so »istospolna družina« ali na primer »družina po izbiri« (Weston 1991; Weeks in drugi v Švab 2010, 346). S tem poimenovanjem je poudarjena izbirnost družinskega življenja mimo družbenih pričakovanj, kot so biološkost staršev, sorodstvena vezanost družinskih razmerij, heteroseksualnost itd. Novejši premiki v konceptualizaciji družine vključujejo samodoživljanje družine in družinskosti (Rener in drugi 2006, 22). To je obrat od objektivnega definiranja k subjektivnemu, torej definiranju družine od spodaj navzgor. Z drugimi besedami: kaj je družina, je bistveno odvisno od tega, kaj počenja (Featherstone v Rener in drugi 2006, 22). V socialno konstruktivistični perspektivi so družinske interakcijske prakse razumljene kot osnova družinskih pomenov in družinske realnosti, kar pomeni, da je družina entiteta, ki jo njeni člani in članice stalno soustvarjajo in ni samo objektivna družbena entiteta (Holstein in Gubruim v Švab 2010, 346).

Ugotavlja se, da se družina spreminja tako po obliki kot po strukturi. Po eni strani se zmanjšuje delež klasičnih heteroseksualnih nuklearnih družin, po drugi strani pa se povečuje delež drugih družinskih skupnosti: reorganiziranih, enostarševskih in razširjenih. V preteklosti so bile razširjene družine predvsem sorodniške in so vključevale več generacij (otroci, starši, stari starši) po vertikali in horizontali (bratje, sestre, tete, strici itd). V poznomodernem času pa se družine razširjajo preko sorodniških razmerij. Tako sorodniško razmerje v smislu genetskih vezi ni več bistven pogoj za družinska razmerja, v katera se dandanes vključujejo tudi druge pomembne osebe, kot so prijatelji, sosedje, sodelavci itd. Dandanes lahko rečemo, da sodijo v družino vsi, ki zagotavljajo materialno ali čustveno podporo in sodelujejo pri varstvu in skrbi za otroka/e (Švab 2010, 341–342). Pomembne spremembe za strukturo družine so tudi spremembe po spolu in starosti, ki močno vplivajo na družinske vloge in delitev družinskega dela. Tudi v Sloveniji so vse številčnejše družine s starši istega spola.

Švab (2010) navaja, da na družinsko organizacijo pomembno vplivajo tudi spremembe, povezane z zakonsko zvezo in partnerskim odnosom. Za današnji čas je značilen trend zmanjševanja števila heteroseksualnih porok, kar pa ne velja tudi za istospolne partnerske zveze, kjer je interes za poroko nekoliko večji, saj ta ni pravno izenačena s heteroseksualnimi partnerskimi zvezami (Švab in Kuhar v Švab 2010, 343). Kot je ugotovil Giddens (Švab 2010, 342) je zmanjševanje družbenega pomena poroke tesno povezano z zmanjševanjem družbenega vpliva na zasebnost in intimnost. Prav tako se številčnost razvez oz. prekinitev partnerskih odnosov povečuje, kar posledično spreminja družinsko organizacijo ali celo obliko družine.

Pomemben dejavnik, ki vpliva na spremembe družinskega življenja je prav gotovo proces preobrazbe intimnosti. Po Giddensu (2000) je to v prvi vrsti značilen trend k vzpostavljanju novih oblik partnerskih razmerij t. i. čistih razmerjih. Čisto razmerje se nanaša na medsebojne odnose, v katere posamezniki vstopajo zaradi samih sebe oziroma tega, kar lahko iz takšnega odnosa pridobijo. Potemtakem obstaja čisto razmerje le v toliko, v kolikor prinaša zadovoljstvo obema partnerjema (Giddens 2000, 58). Čista razmerja naj bi bila odvezana družbenih determinant, veljala pa naj bi za vse vrste intimnih partnerskih razmerij, še posebej za istospolne partnerske zveze, za katere ne velja enako kot za heteroseksualne zveze, da bi bile vnaprej opredeljene s spolno delitvijo vlog in dela (Weeks in drugi v Švab in Kuhar 2005). Sodeč po naših in tujih raziskavah so istospolna partnerska razmerja bistveno bolj egalitarna kot heteroseksualna. V ravnotežje moči v odnosu verjame 48 odstotkov heteroseksualnih žensk in kar 59 odstotkov lezbijk (Peplau in Cochran v Patterson 2000,

1053). Čeprav istospolne partnerske zveze ne posnemajo vzorcev heteroseksualnih zvez, v resnici delujejo na enak način, saj vsa sodobna intimna razmerja zahtevajo delo na odnosih, reflektivnost in zavezanost. Torej ni bistvene razlike glede na spolno usmerjenost (Švab in Kuhar 2005, 147). Čista razmerja temeljijo bolj na odprti medosebni komunikaciji kot na tradicionalni delitvi spolnih vlog. To pa je značilno tako za partnerska razmerja, kot tudi za razmerja na ravni prijateljstva in včasih celo starševstva. Kot trdi Giddens (2000) temeljijo družinska razmerja v postmoderni na predpostavki o enakopravnih razmerjih med partnerjema in med člani družine. Tako prihaja do sprememb oziroma celo do brisanja delitve dela glede na spol, kar posledično vplivala na organizacijo dela tudi v heteroseksualni družini.

V postmoderni pride do temeljne spremembe v dojetanju družinskih vrednot in tudi samega koncepta družine s tem, da se daje prednost subjektivnim pomenom intimnih razmerij pred objektivne, formalne in biološke opredelitve. Raziskave pa ugotavljajo, da so medsebojna skrb, delitev resursov, obveznosti in odgovornosti še naprej bistvene za socialno definicijo družine v kontekstu spremenljive in fluidne definicije družine. Za družino je iz psihološkega vidka, ne glede na njeno obliko ali strukturo pomembno, katere psihološke naloge izpolnjuje. Zato mora danes koncept družine upoštevati, bolj kot kakšna naj bi družina bila, kaj se v družini dogaja (Urek 2005, 158).

Poleg vsega že omenjenega, je moč zaznati tudi spremembe družinskega življenja v analizah življenjskega poteka. V postmoderni se ti prehodi in obdobja pluralizirajo, postajajo časovno relativno nedoločljivi in manj jasni, medtem ko so bili v preteklosti ti poteki linearni, z jasno določenimi prehodi med življenjskimi obdobji. Dandanes se nekatera obdobja kot so mladost in tretje življenjsko obdobje podaljšujejo, nekateri prehodi se podvajajo (večkratno vstopanje v zakonsko zvezo, večkrat si lahko ustvarimo družino), nekateri prehodi pa so deformalizirani, kar pomeni, da npr. vstop v zvezo ni več odvisen od zakonske zveze in za oblikovanje družine ni več predpogoj zakonska zveza. Pomembna sprememba je tudi ta, da sodobno družinsko življenje temelji na enokopravnih razmerjih med člani/cami družine in ne na hierarhičnih razmerjih med spoloma, kot je bilo to značilno za tradicionalno patriarhalno družino (Švab 2010, 342–344).

Poleg naraščanja alternativnih oblik družin, se pojavlja tudi širjenje bojzani o krizi družinskih vrednot, ki pa ni povsem upravičena. Družinske vrednote tudi dandanes do določene mere ostajajo enake, tako da so še vedno bistvene: vzgoja, spoštovanje, medsebojna pomoč, skrb za starejšo in mlajšo generacijo itd. Poleg tega, pa se tudi spolne vloge v družini niso bistveno spremenile. Spreminjajo se samo oblike družinskih skupnosti, pri katerih je moč opaziti, da

lahko funkcionirajo drugače od tradicionalne jedrne družine, vendar z istimi družinskimi vrednotami. Nekatere družinske vrednote se seveda vzporedno s spremembami družbenih vrednot spreminjajo, kar pa še ni razlog, da bi se moralo govoriti o krizi družinskih vrednot, primerneje bi bilo govoriti o različnosti družinskih vrednot, ki jih je moč zaslediti znotraj netradicionalnih oblik družine.

Odmik od ideološkega modela družine kot skupnosti (poročenega) različnospolnega para in njunih bioloških otrok se dogaja že več kot trideset let, zato tu ne gre za popolnoma nove teme in ugotovitve. Postajajo pa te teme vedno bolj odkrite in s tem povzročajo potrebo po preseganju idealiziranja tradicionalnih podob in stigmatiziranja drugih načinov družinskega življenja. Po vsem zgoraj omenjenem lahko zaključim, da družina v vsakdanjem življenju ni neka oblika bivanja, ki mu je zagotovljen status glede na tradicionalne norme ali zakonska določila (oče, mati, otrok) ampak je živi organizem, ki ga kreirajo odnosi, ki se znotraj članov (odraslih in otrok) gradijo in spreminjajo ves čas. Kot ključen dejavnik sprememb so se pokazale svobodne osebne intimne izbire, ki jim istospolno usmerjeni pari danes že utirajo pot.

3.2 Razširjene oblike starševstva

S pluralizacijo družinskega življenja in družinskih potekov se dosedanje razumevanje starševstva kot zgolj biološke vloge razširja na različne oblike socialnega starševstva. Tako nastajajo nova socialna starševska razmerja v različnih družinskih in sorodstvenih kontekstih. Zgodil se je obrat v razumevanju kdo je lahko starš otroka. Razumevanje se je razširilo preko meja veljavnega, da sta starša otroka lahko le dve odrasli osebi, ponavadi razumljeni kot biološka mama in oče. Dandanes ima vse več otrok lahko, zaradi razširjanja socialnih oblik starševstva, več kot dva starša. Lahko so to biološki ali/in socialni starši, kot je to v primeru reorganiziranih, adoptivnih, rejniških in istospolnih družin. Lahko so ti starši istega ali različnega spola (Švab 2010, 344).

V znanstvenem in javnem diskurzu sta biološko in socialno starševstvo dva pola možnega razmerja do otroka in se tako na videz izključujeta. Naravno starševstvo je, vsaj v javnem diskurzu, pogosto v izraziti neupravičeni prednosti. Ko omenjamo naravno starševstvo, imamo ponavadi v mislih vez med odraslim in otrokom, ki jo zaznamuje kri ali gen. Težko si je zamisliti bolj naravno vez, kot je vez med žensko in otrokom, ki ga je ta ženska rodila.

Tako materinstvo ni nikoli vprašljivo, v nasprotju z očetovstvom, za katerega velja, da je oče mož oziroma partner ženske, ki je otroka rodila (Keržan 2009, 131–132).

V zadnjem času so visoko razvite biotehnologije, genski inženiring in tehnike umetne oploditve v marsičem močno spremenile razumevanje predpostavljenih razmerij med starši in otroki. Ni več samoumevno, da nas (odrasle) za starše determinira spolni odnos in biogenetska vez z otrokom. Kaj torej definira vez med otrokom in odraslim in kaj posameznika oziroma posameznico naredi za starša?

Temeljiti pogled na starševska razmerja razkriva, da sta lahko genetsko in krvno, substancialno razmerje, ki sta v laičnem razmišljanju razumljeni kot naravni razmerji, negotovi in neoprijemljivi. Prav tako sta nova genetika in biotehnologija povzročili, da je razcep med naravno in družbeno opredelitvijo starševstva presežen (Keržan 2009, 138–139). Zato lahko upravičeno trdimo, da je razmerje, ki ga označujeta ljubezen in skrb za otroka, veliko bolj trdno in zanesljivo kot razmerja, ki temeljijo na negotovih »naravnih« temeljih. Konec koncev, sta samo ljubezen in skrb za otroka tista, ki opredeljujeta odnos med staršem in otrokom. Ta odnos nastaja v dolgem procesu učenja in prilagajanja in je povsem neodvisen od genetske in krvne, domnevno substancialne vezi (Bergant 1981).

Starševstvo je bilo kot oblika sorodstvenega razmerja vedno odvisno od političnih, religioznih in ekonomskih družbenih razmer. Kot oblika razmerja je temeljilo tako na bioloških kot na socialnih povezavah in je bilo tako krvno kot družbeno določeno z biološkimi vezmi in socialnimi, obrednimi odnosi. V Sloveniji temelji priznavanje starševstva v pravnem smislu skorajda izključno na krvni povezanosti med starši in otroki ter poročnih zvezah (razen v primerih posvojitve, ki so omogočene heteroseksualnim parom). Čeprav narašča število ljudi, ki nimajo bioloških otrok, obenem pa upada število porok, ljudje v pogovorih še vedno radi poudarjajo pomen krvnih vezi z izjavami, kot so: »kri ni voda«, »imeti iste gene« ali »biti naše krvi«. Tako ostajajo biološke in poročne sorodstvene povezave v stalni prednosti pred nebiološkim starševstvom, ki je tako prepoznano kot manjvredno ali celo nevidno (Zaviršek 2009, 3–4).

Ne glede na opevano biološko starševstvo pa je resnica, da so od samega začetka človeštva ljudje živeli v najrazličnejših odnosih in da je tako imenovano naravno starševstvo le ena od oblik starševstva. Zdi se, da se strokovnjaki in laiki soočamo s težavo, kako poimenovati vse številčnejše pojave socialnih povezav in starševstva, ki niso utemeljena na krvi in genih. Prav zato sociologi v zadnjem času vpeljujejo koncept socialnega starševstva, za katerega pa pravno gledano za zdaj še ni ustvarjenih enakih pravnih posledic kot za klasično starševstvo.

Socialno starševstvo pridobiva vse večjo znanstveno pozornost kot družbeni odnos, socialna kategorija in koncept, ki nastaja zaradi sprememb v vsakdanjem življenju ljudi (Zaviršek 2009, 3–4). O socialnem starševstvu lahko govorimo, kadar imamo v mislih povezave med otroki in odraslimi, ki jih ne zaznamujejo tako imenovane krvne zveze.

Socialno starševstvo definiramo kot družbeni odnos, ki ne temelji na krvni povezavi, temveč na socialno - čustveni in je glede na časovno dimenzijo stalen, po svoji kvaliteti pa intimen in vsebuje ekonomsko odgovornost odraslega do otroka. Socialno starševstvo pomeni opravljanje starševskih funkcij v daljšem časovnem razdobju. Odrasli so za otroka »pomembni drugi«, ne glede na to, ali jih tako definira tudi zakonodaja

(Zaviršek 2009, 4).

4 Zgodovina razmerij v istospolnih skupnostih

Za različno in istospolno usmerjenost ter različne seksualne prakse lahko rečemo, da so stare, kot je staro človeštvo. V nadaljevanju navajam nekaj primerov iz zgodovine, ki pričajo o tem, da istospolne seksualne prakse niso bile vedno in povsod označene kot neenakopravne ali celo prepovedane. V antični Grčiji je homoseksualnost veljala za sredstvo mentorstva. Takrat namreč nista obstajala nasprotna pola glede homoseksualnosti in heteroseksualnosti, ker se jim je spolna orientacija zdela vse premalo pomembna za opredeljevanje na družbenem polju (Boswell 2005, 61–71). V starem Rimskem imperiju pa je homoseksualnost pomenila predvsem izkazovanje moči, ki naj bi jo s spolnim odnosom dokazoval aktivni moški. Tam so se homoseksualni odnosi pogosto odvijali med gospodarjem in sužnjem, medtem ko spolni odnosi s svobodnimi dečki niso bili zaželeni, čeprav se jih ni razumelo kot nekaj sramotnega. Tudi na Kitajskem, ki je sicer izredno tradicionalna dežela, že dolgo poznajo istospolne skupnosti (Rošker 2009, 99–110). V provinci Guangdong so že v začetku 19. stoletja obstajale istospolne življenjske skupnosti predic svile, znane kot »Zveze Zlatih orhidej«, ki so se javno in uspešno upirale zatiralski, neenakopravni instituciji heteroseksualne zveze in družine. V teh življenjskih skupnostih predic je veliko žensk živelo s partnerkami, s katerimi so si prisegle večno zvestobo. Te zaobljube so imele obliko nekakšnega poročnega obreda, namenjenega izključno ženskam (v 19. stoletju so med pomorščaki v provinci Fuijan poznali tudi istospolno poroko za moške). Kasneje so te poročene istospolne partnerice pogosto posvojile deklico, ki je bila sirota ali so jo starši in sorodniki zavrgli. To dekletce je načeloma prevzelo vlogo njune hčere v vseh pogledih. V otroštvu je zanjo skrbel par obeh socialnih mater, ona pa jim je v zameno zagotovila čustveno, socialno in ekonomsko varnost na starost. Posvojenke so tudi dedovale celotno premoženje obeh socialnih mater. Te družine so temeljile na intimni zvezi dveh žensk, ki sta lahko preživljali in vzgajali posvojene otroke, ne da bi njihova družinska skupnost zaradi tega postala žrtev socialne segregacije, stigmatizacije ali marginalizacije (Rošker 2009, 107–108). Raziskave teh partnerstev so pomemben prispevek k odkrivanju predmodernih oblik različnosti družin in zlasti istospolnih skupnosti, s tem pa tudi k razgradnji predsodkov, po katerih naj bi bile tovrstne skupnosti zgolj izraz ekstremne individualizacije moderne dobe. Tako je lahko Kitajska zgled, da je prevladujoč linearni pogled na oblikovanje posamičnih »kategorij« družine precej zgrešen (Zaviršek v Rošker 2009, 109). Na Kitajskem je znan še en primer socialnega starševstva; do sredine 20. stoletja

se je pri Mosuojih ohranila matrilinearna skupnost, ki je bila osnovana kot družinski klan, kjer so biološki očetje otroke samo zaplodili, nikoli pa niso z njimi živeli. Ti otroci so odraščali kolektivno, kot del skupnega družinskega potomstva, za njih pa so skrbele njihove biološke in socialne matere (Zaviršek v Rošker 2009, 109).

Iz zgoraj omenjenih primerov skupnosti lahko upravičeno sklepamo, da heteroseksualna zakonska zveza in družina celo v najbolj »tradicionalnih« družbah nista nujno biološko pogojena celota oziroma absolutna norma intimnega življenja.

4.1 Diskriminatorni pogled na istospolne družine

»Geji in lezbijke trpijo zaradi heteroseksizma: avtoritativne konstrukcije norm, ki privilegirajo heteroseksualnost. Zaradi tako zaničevane seksualnosti so homoseksualci deležni poniževanja, nadlegovanja, diskriminacije in nasilja, ne priznamo pa jim pravic in enakopravnega varstva – kar pomeni temeljno zanikanje pripoznanja« (Fraser v Vončina 2009, 153).

Javne raziskave (Ule 2004, 352) kažejo, da se pojavljajo spremembe vrednotnega sistema, da se pojavljajo vrednote, ki so bližje posamezniku in njegovemu osebnemu izkustvu tudi na področju medsebojnih odnosov, sprememb spolnih vlog in seksualne osvoboditve, vendar ostaja istospolno partnerstvo še vedno v obrobni poziciji družbe, ki s svojo heteronormativnostjo ohranja stigmatizacijo. Čeprav je Svetovna zdravstvena organizacija leta 1991 homoseksualnost črtala iz registra duševnih motenj, je posledice dolgotrajnega obdobja patologizacije občutiti še dandanes. Urek (2002) ugotavlja, da so predsodki prisotni tudi pri socialnih, svetovalnih službah, kjer so še vedno pogosto opažena prepričanja, da je homoseksualnost motnja. Tako se istospolni partnerji še naprej soočajo z globoko ukoreninjenimi predsodki, ki se pogosto izražajo z odkritim nasiljem.

Kot sem že omenila, so poznomoderne družbe še vedno močno heteronormativne in kot kaže, je prav povzdigovanje heteroseksualnosti in stigmatiziranje homoseksualnosti tisto, kar istospolno usmerjene pozicionira bistveno drugače (Rener in drugi 2006, 127–128). Heteroseksualna nuklearna družina še vedno deluje kot norma oziroma ideal v družbi, od katere se meri odmik. Njen položaj je prepoznan kot naturaliziran in normaliziran, kar pomeni, da je točka, kjer neka oblika skrene od naravnega k nenaravnemu, od normalnega k nenormalnemu oziroma deviantnemu. Zato morajo vse ostale družinske oblike, ki ne sodijo v ta vzorec, dokazovati svojo nedevariantnost in normalnost že v samem izhodišču (Urek 2005,

157). Čeprav je istospolna družina po obliki nuklearna, je označena kot alternativna, nekonvencionalna, netradicionalna ipd. Vedno z oznakami, ki ji določajo status drugorazrednosti. Res, da istospolna družina po vsebini spreminja tradicionalne družinske vloge, načine družinskega življenja ipd, vendar kot sem zapisala že v poglavju o Naraščanju alternativnih družinskih razmerij, so tudi poznomoderne heteroseksualne družine lahko strukturirane popolnoma drugače kot predpostavlja tradicionalni model, pa zato niso označene kot drugačne ali celo drugo razredne.

Pojem istospolnega starševstva je tesno povezan s pojmom socialno starševstvo. Istospolni starši lahko v korelaciji do otroka nastopajo kot biološki ali kot socialni starš. In prav ta, ki nastopa ne samo kot istospolno usmerjeni, ampak tudi kot socialni starš, se lahko srečuje s težavami, ki so pogojene s predsodki glede istospolno usmerjenih in dodatno še s predsodki, ki so v družbi še vedno ukoreninjeni glede socialnega starševstva. Zaviršek (2009, 7) trdi, da so korenine omalovaževanja socialnega starševstva prav v krščanski utemeljenosti jedrne družine zgolj na krvnih povezavah, ki je služila ustvarjanju zmanjševanja možnosti družinskega dedovanja. In prav to naj bi bil tudi vzrok, da se njegova tabuizacija nadaljuje. Socialno starševstvo je od prevlade krščanstva označeno kot odklon od norme, od zaželenosti in od normalnosti.

Istospolna usmerjenost se še vedno utemeljuje kot tako bistveno osebno določilo, da je o lezbijki ali geju upravičeno govoriti kot o osebno tipu, kar je osnovna predpostavka za diskriminacijo na ravni zakonodaje v vsakdanjih življenjskih praksah. Ta predpostavka usmerja tako politične razprave kot tudi znanstvena raziskovanja na področju istospolne usmerjenosti in osebnostnih značilnosti istospolno usmerjenih (Mencin Čeplak 2005, 182). Istospolno usmerjeni veljajo še naprej za ljudi, ki imajo zanesljivo težave, čeprav niso več označeni za duševno motene. Tako morajo ne glede na svoj odnos do lastne homoseksualnosti nenehno misliti na meje dopustnosti oziroma spodobnosti, ki jih postavlja heteronormativnost (Mencin Čeplak 2005). Ponotranjena homofobična stališča družbe v vezi z istospolno usmerjenostjo se pri posameznikih lahko odražajo kot občutenje, da niso primerni za starševstvo, ali kot prepričanje, da je biti starš v nasprotju z njihovo spolno usmerjenostjo (Urek 2005, 165–166).

Na homofobijo opozarjajo tudi raziskave slovenskega javnega mnenja (Toš in drugi v Rener in drugi 2006, 128), po katerih si več kot polovica vprašanih ne želi imeti homoseksualca za soseda. Podatek, da je 95 % tistih, ki niso hoteli imeti homoseksualca za soseda zatrdilo, da s temi ljudmi niso imeli nikakršnih stikov in da jih pravzaprav ne poznajo, kaže na to, da je

njihova averzija do sosedskih odnosov s to kategorijo ljudi zasnovana na predsodkih in stereotipih, ki so podlaga za homofobijo.

Za področje istospolno usmerjenih Lešnik (1993) ugotavlja, da ni do konca urejeno varstvo človekovih pravic in svoboščin. Meni, da je prepovedano diskriminirati pri ustvarjanju istospolne življenjske skupnosti, saj velja, da je prepovedano diskriminirati ljudi na podlagi njihove spolne usmerjenosti. Da bi bilo po definiciji otrokom slabo živeti v istospolni skupnosti nikakor ne gre sklepati, saj je istospolna življenjska skupnost le ena izmed oblik življenjske skupnosti, razsežnosti »slabih razmer« pa so vsekakor širše od izbire spolnih partnerjev. Je pa verjetno, da v okoliščinah, kjer velja, da je istospolna usmerjenost že sama po sebi dejavnik tveganja za slabe razmere odraščanja otrok, tam je le-ta prav gotovo obtežena s krivdo oziroma tam je diskriminacija pravilo. V takih primerih se država znajde pred politično odločitvijo, ali bo okoliščine, ki spodbujajo diskriminacijo z zakonom odpravila ali pa še dodatno podpirala. Z zakonom namreč lahko take okoliščine prepove in tako onemogoči diskriminacijo, ki vzdržuje krivdo in stigmatizacijo. Lešnik (1993, 50) opozarja, da kljub temu, da diskriminacija ni legalna, veljavna zakonodaja v Sloveniji legalno diskriminira istospolno skupnost.

Pravniki se za ta dvojna merila večkrat sklicujejo na naravne zakone, po katerih naj bi bila biološka reprodukcija osnovni namen zakonske zveze. Da tega namena istospolne skupnosti ne morejo udeležiti se vedno znova izpostavlja, ne glede na to, da ga tudi nekatere heteroseksualne skupnosti ne izvajajo bodisi, ker so se odločili, da jih enostavno ne bodo imeli bodisi njihovi člani ne morejo imeti otrok. Kot tehten razlog za dvojna merila se izpostavlja tudi javno mnenje, češ da morajo zakoni izražati voljo ljudi. V isti sapi pa se pozablja, da je mogoče že na podlagi obstoječih pravnih norm (varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin) argumentirati, da je vsak zakon, ki diskriminira ljudi na podlagi spolne usmerjenosti nepravičen (Lešnik 1993, 49–51).

Ne glede na številnejše informacije v medijih ter vse bolj izrazitem in glasnejšem gibanju istospolno usmerjenih, so v družbi dandanes še prisotni stereotipi in predsodki o istospolnih partnerjih, še več pa jih je glede njihove vzgoje otrok. Plumer (v Švab in Kuhar 2005, 58) ugotavlja, da je prav družbeni odziv tisto, kar homoseksualnost ločuje od običajnosti. Homoseksualno vedenje je pogosto označeno za deviantno. Izkušnje istospolnih so torej odvisne od družbenega konteksta, v katerem se pojavljajo. Prav zato se nemalokrat zgodi, da se istospolno usmerjeni v svoji krizi identitete poiščejo oz. se preselijo v drugo državo, v urbana središča, kjer so lahko manj obremenjeni s pričakovanji ožje družine in vaškega

okolja, in tako lažje raziskujejo svojo seksualnost in želje po družinskem življenju (Švab in Kuhar 2005, 59).

V začetku leta 2011 je raziskava populacije LGBT v Sloveniji (Strle in Velikonja 2011) pokazala, da si več kot polovica vprašanih želi ustvariti družino. Le ena petina jih je kategorično zavrnila željo po ustvarjanju družine, ostali (24,6 %) so bili neodločeni. Skoraj tretjina vzorca bi si želela posvojiti otroka, približno enak delež pa so predstavljali tisti, ki še ne vedo, ali bi posvojili otroka, in tisti, ki si posvojitve otroka ne želijo. V raziskavi se je pokazal širok razkorak med deležem tistih, ki imajo istospolno družino (6 %) in tistimi, ki bi si istospolno družino želeli ustvariti (51,9 %); očitno se kar nekaj takih skriva med deležem še neodločenih. Razlika med dejanskostjo in željami je velikanska in bi jo lahko preprosto poimenovali diskriminacija.

Razkritje homoseksualnosti v javnosti in odkritje otrok, ki živijo v gejevskih in lezbičnih družinah, povzroča mnoge diskusije, nesoglasja in nasprotovanja. Rener v intervjuju za revijo Lesbo (Greif 1998) pove, da modernih držav načelno ne bi smelo zanimati, kakšne so osebne okoliščine staršev, še celo ne v primeru, ko bi bile te okoliščine potencialno ogrožajoče za otroka. Tu navaja primer, da nobena država ni prepovedala imeti otroke alkoholikom. Prav tako se ji postavlja vprašanje smiselnosti oznake gejevskih in lezbičnih družin, saj se ji ne zdi smiselno imenovati osebne okoliščine staršev, če to ne bremeni starševskega razmerja. Podobno ni smiselno govoriti o vegetarijskih družinah, čeprav vegetarijanstvo verjetno vpliva na njihov življenjski slog. Po njenem so to okoliščine, ki ne bi smele pomeniti ničesar v razmerju do države in zakonodaje. Drugače je z enostarševskimi družinami, ki potrebujejo naklonjeno socialno politično obravnavo. Prepričana je, da na kakovost starševskega odnosa sicer vpliva serija različnih dejavnikov, ki pa niso neposredno povezni s spolom staršev. Tudi Greif (1998, 3–4) zaključuje, da ljubezen, skrb in naklonjenost do otrok pač niso merljive s spolno orientacijo staršev.

5 Istospolne družine in njihova razmerja

Istospolna družina se uvršča med tiste družinske oblike in družinske realnosti, ki jih družboslovna literatura poimenuje netradicionalne, nekonvencionalne, alternativne oziroma izbirne družine, socialne družine ali z drugimi imeni, ki pa niso vedno dobra izbira. Lahko bi jih poimenovali preprosto samo družina, saj jih z drugačnim označevanjem postavljamo v držo, da se morajo dokazovati, da prav tako spadajo v univerzalno skupino družin (Urek 2005, 156–157).

Kljub temu, da je v svetu trend pridobivanja zakonskih pravic istospolno usmerjenih, še vedno obstajajo številni predsodki, posebej glede istospolnih družin in življenja otrok med istospolno usmerjenimi. Susan Golombok (v Urek 2005, 159) je izpostavila tri ukoreninjene predpostavke oziroma predsodke glede istospolnih družin:

- bolj kot se neka družina odmika od prevladujoče norme dvostarševske heteroseksualne »zdrave« družine, tem večje je tveganje za otroka,
- družinske strukture pomembneje vplivajo na otrokov razvoj kot družinski procesi. To pomeni, da je za otroka pomembnejše, ali sta v družini dva ali en starš, ali so starši biološki ali ne, homoseksualni ali heteroseksualni ipd., kot pa kakovost družinskih odnosov,
- obstajale naj bi poenostavljene povezave med netradicionalnimi družinskimi strukturami in negativnimi posledicami za otroka: npr. lezbijke in geji naj bi vzgajali homoseksualne otroke, iz enostarševskih družin naj bi izhajali delikventni otroci, otroci nebioloških staršev naj bi celo življenje iskali oziroma hrepeneli po bioloških starših ipd.

V mednarodnem kontekstu že obstajajo številne raziskave o istospolnih družinah, katerih pomen je že v tem, da razbijajo molk o obstoju in bivanju neheteronormativnih družinskih oblik, pa tudi v tem, da razkrivajo teme, ovire in potrebe družin, ki so posledica pomanjkljivih in neustreznih uredb in določil družinskih in drugih politik. Ta vprašanja so pomembna za oblikovanje družinskih politik in tudi za socialno delo, saj je istospolnih družin (tudi pri nas) vse več in bo treba odgovoriti tudi na potrebe in življenjske situacije, s katerimi se zaradi svoje nenormativnosti srečujejo otroci in starši v istospolnih družinah.

Tudi istospolne družine so zelo različne, po navadi pa nastanejo (Ruspini 2010, 373–374):

- z reorganizacijo družine (iz heteroseksualne zveze v homoseksualno),

- s sostarševstvom (lezbijke in geji se dogovorijo, da bodo otroka vzgajali v dveh družinah – queerfamily),
- v primeru lezbičnih parov z umetno oploditvijo,
- z nadomestnim materinstvom,
- z uporabo novih reprodukcijskih tehnik (in vitro – oploditve v epruveti ipd),
- s posvojitvijo ali rejništvom.

V preteklosti so istospolne družine nastajale predvsem oziroma izključno iz heteroseksualnih zvez, danes pa nove reprodukcijske tehnike odpirajo nove možnosti in tako homoseksualno starševstvo ni več odvisno od heteroseksualnih zvez. V nekaterih državah je možna tudi posvojitvev.

Weston (1991) v delu »Families We Choose« piše o istospolnih družinah kot izbirnih družinah, kjer vezi niso nujno tudi krvne. Oznaka »izbirna družina« lahko evocira na potencialno avtonomijo, privilegij odločanja ali nabor možnosti, obenem pa nam lahko govori o skupini, ki včasih enostavno nima izbire in si mora na novo ustvariti svoje polje odnosov in intimnosti. Namesto družine, kamor je nekdo postavljen z rojstvom, se nova sorodniška mreža oblikuje na podlagi intimnih razmerij, skrbi, podpore, zaupanja in varnosti. Obenem pa pojem izbire nakazuje tudi na to, da si lahko izberemo le tisto, kar nam ni bilo že samo po sebi dano. Tako gre pri istospolnem partnerstvu vedno za zavestno odločitev, zavestno izbiro, ali bodo postali starši, ali bodo svojo partnersko družino razširili z otrokom.

Istospolne družine postavljajo tradicionalnim normam kar nekaj izzivov (Haimes in Weiner v Sobočan 2009, 66):

- ideološki – zmanjšuje pomen spolno določenih vlog in fantazij o tem, kdo in kakšen je oče/mati,
- strukturni – spreminja družinsko konstelacijo, ki je tako dobro utečena v družbenih razmerjih,
- biogenetski – izničuje idejo o vsemogočni reproduktivni potenci izključno znotraj različnospolne družine in pokaže, da se je mogoče pri reprodukciji izogniti heteroseksualnim spolnim odnosom.

Nobenega dvoma ni, da istospolne družine redefinirajo klasično definicijo starševstva, po kateri naj bi bilo biološka trajna vez, saj v istospolni družini vsaj en starš ni biološki. Istospolne družine prinašajo nove predstave in med sedanje podobe, da starša sestavljata ženska in moški, vnašajo slike dveh mam, dveh očetov, več mam in več očetov skupaj itd. Prav istospolne družine dokazujejo, da so se modeli ženskosti in moškosti spremenili. Delitev

dela med mamami je delitev dela med plenicami ter opravili na vrtu in delitev dela med očeti je delitev dela v kuhinji, med umazanim perilom ter delom v garaži. Še celo koncept materinega jezika, ki se je zdel tako trden, se v istospolnih družinah zazdi smešen, saj obstaja materin jezik, pa očetov, pa jezik druge matere in drugega očeta (Zaviršek 2008).

5.1 Istospolno starševstvo

V sodobnosti smo priče vse bolj kompleksnim stičiščem med starševstvom, spremembami spolne identitete ter pluralnostjo spolne usmerjenosti in želje. V tem kontekstu pojav homostarševstva oziroma istospolnega starševstva vključuje vse tiste družine, v katerih se vsaj en odrasel (socialni ali biološki starš) opredeljuje kot istospolno usmerjen (Gross v Ruspini 2010, 373). Istospolno starševstvo postaja vse bolj vidna realnost v številnih zahodnih družbah, še posebej v obliki lezbičnih parov z otroki. Sem spadajo poleg lezbičnih in gejevskih želja po otrocih tudi odgovornosti vseh istospolno usmerjenih oseb, ki so postale starši v svojih prejšnjih, heteroseksualnih zvezah.

Istospolni partnerji so tradicionalno izključeni iz okvirov konvencionalnega družinskega življenja. Reprodukcijska velja za izključno heteroseksualno domeno, kot to določa narava, podpira zakon, sankcionira pa religija in znanost. In prav ta reprodukcija se med drugim uporablja kot argument nenaravnosti in očitek manjvrednosti istospolnih razmerij, po drugi strani pa kot grožnja oziroma regulativni princip. Tu gre za odrekanje pravice do umetne oploditve lezbijkam in onemogočanje gejem, da pridejo do otroka s pomočjo urejenega nadomestnega materinstva. Seveda pa noben zakon ne more preprečiti, da bi istospolni partnerji prišli do svojih otrok. Mogoče ne doma, lahko pa si poiščejo pomoč v tujini.

Glede istospolnega starševstva obstaja cela množica stereotipov in predsodkov, še posebej veliko predsodkov pa velja za gejevske očete, saj ne samo, da moški s svojim partnerjem ne more po naravni poti roditi otroka, ampak mu po tradicionalnem razmišljanju ni dana niti zmožnost za skrb za otroka (Rener in drugi 2006, 141–143).

Poleg tega pa veljajo še druga prepričanja (Ruspini 2010, 375):

- otrok potrebuje za svoj razvoj mater in očeta,
- gejevske partnerske zveze so manj trdne kot heteroseksualne, zato ne zagotavljajo varnosti in družinske stabilnosti,
- gejevski očetje imajo pogosto HIV oziroma AIDS, s katerim lahko okužijo otroka,
- geji so pedofili.

Te skrbi temeljijo na splošni predpostavki, da so istospolne družine nenaravne in da homoseksualci zaradi svoje patološkosti predstavljajo grožnjo za otroke. Istospolni partnerji po naravni poti ne morejo imeti otrok, zato se jih dojema kot proti družinsko naravnane, usmerjene le nase in indiferentne do otrok (Minot v Urek 2005, 164). Ti miti se raztezajo od blagih nerazumevanj želja istospolnih partnerjev po družinskem življenju, pa do skrajnih izrazov nestrpnosti ob poskusih legalizacije istospolnih skupnosti (Urek 2005, 164).

Vse te skrbi in mite ovrže Ruspini (2010) v analizi raziskav s področja istospolnih družin, ko ugotavlja, da glede socialnega razvoja in prilagojenosti otrok homo in heteroseksualnih staršev ni občutnih razlik. Poleg tega so raziskave pokazale, da:

- homoseksualni starši v čustvenem smislu bolj podpirajo svoje otroke in so kot starši manj tradicionalni (Scallen v Ruspini 2010, 375),
- homoseksualnost ni v nasprotju z izvajanjem starševske vloge. Med hetero in homoseksualnimi očeti ni razlike, kar se tiče igranja z otroki, spodbujanja njihove neodvisnosti, skrbnosti in reševanja problemov. Gejevski očetje so manj avtoritativni in namenjajo več pozornosti potrebam svojih otrok (Harris in Tuner v Ruspini 2010, 375),
- v 90% primerov imajo otroci homoseksualnih staršev heteroseksualno identiteto (Bailey in drugi v Ruspini 2010, 375),
- spolna usmerjenost staršev je manj pomembna od kakovosti vsakdanje komunikacije in trdnosti odnosa med staršema (Patterson 2006 v Ruspini 2010, 375),
- zdravje in blaginja otrok nista povezana s spolno usmerjenostjo staršev (Bottino v Ruspini 2010, 375),
- za otroke ni problematična spolna naravnost staršev, ampak odnos in odzivi sociokulturnega konteksta, v katerem živijo (Ray in drugi v Ruspini 2010, 375).

Leta 2005 (Švab in Kuhar 2005, 106–110) je raziskava vsakdanjega življenja lezbijk in gejev v Sloveniji med drugim pokazala, da bi geji in lezbijke načeloma imeli otroka (42 % vprašanih si otroka želi, 40 % si otroka ne želi, drugi so neodločeni), hkrati pa se zavedajo, da so realne možnosti za to majhne. Zato je ideja o otrocih velikokrat potlačena. Nekateri misel o otroku potiskajo v stran, ker se bojijo, da bi jih resno razmišljanje, kako priti do lastnega otroka, preveč bremenilo glede na realno majhne možnosti, da bi dobili otroka. Nekateri se celo soočajo z nekakšno krivdo oziroma mislijo, da jim morda pravica do otrok res »ne pripada«.

Razlike v želji po otroku glede na spol niso opazne, pa vendar je pri lezbijkah pričakovano opazen manjši strah, da želja po otroku ni uresničljiva. Njim se zdi možnost, da pridejo do otroka, bolj realna kot gejem, zato usmerjajo svoje misli predvsem k temu, na kakšen način bi otrok spremenil njihovo življenje. Ob tem velja poudariti razliko med homoseksualnimi in heteroseksualnimi ženskami. Pri heteroseksualnih ženskah je še vedno zaznati nekakšen pritisk zaradi družbenega pričakovanja, da imajo otroke, pri lezbijkah pa je zaznati ravno nasproten pritisk, saj lezbično materinstvo v heteronormativnem svetu velja za nezaželeno ali celo nevarno. Želja po otrocih s starostjo zamira (v starostni skupini od 31 do 40 let želi otroka 30 %, pri starejših pa le še 15,4 %), tako je pri mlajših istospolnih parih še zaznati, da bi stvar preložili na kasnejši čas, pri starejših pa je opaziti nekakšno resignacijo in soočenje z dejstvom, da so v Sloveniji zelo majhne možnosti, da bi istospolno usmerjena oseba ali par dobila otroka (Švab in Kuhar 2005, 107–109). Vsem ženskam, ki nimajo moškega partnerja, je namreč z zakonom o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo onemogočen dostop do umetnih reproduktivnih tehnologij, hkrati pa istospolnim partnerjem še vedno ni dovoljeno uradno posvojiti otroka.

Medtem, ko je pri heteroseksualnih parih za večino prva in edina opcija biološko starševstvo, je pri istospolno usmerjenih že na samem začetku razmišljanja prisotnih več možnih opcij, kako priti do otroka. Posvojitvev pogosto velja za nekakšno najbolj optimalno opcijo, po kateri otrok najbolj enakovredno pripada obema staršema. Torej posvojitvev pomeni nekakšno odpoved biološkemu starševstvu s strani obeh istospolnih partnerjev na račun enakovrednosti pri starševstvu. S posvojitvijo lahko delujeta oba partnerja kot enaka starša, socialna starša, tako kot sta pri heteroseksualnem paru oba starša biološka starša (Švab in Kuhar 2005, 109–110).

Pa vendar, ne glede na to, da lahko izhajamo iz opredelitve, da so starši ljudje, ki se definirajo kot starši ne glede na njihov spol in krvno povezavo z otrokom, se ob tem soočamo z dejstvi, da se istospolno usmerjeni starši in njihovi otroci v svojem vsakdanu srečujejo s številnimi ovirami in težavami. Razlogi zanje so na eni strani stereotipne predstave o tem, kaj naj bi bila "prava družina", skupaj s predsodki do istospolno usmerjenih in socialnega starševstva. Na drugi strani pa se problematizira odsotnost "tradicionalnih receptov", kar pomeni, da morajo člani, ki živijo v istospolnih družinah, sproti graditi svoja razmerja, pri čemer nimajo veliko opor ne v kulturi ne v socialnopolitičnih ukrepih. V takih okoliščinah morajo biti istospolni starši tako kot njihovi otroci precej močni in samozavestni, da se lahko uprejo različnim pritiskom stereotipov in predsodkov. Hkrati pa imajo tudi priložnost, da svoja razmerja

gradijo na drugačnih človeških osnovah in ne po meri javnega mnenja, cerkve ali države. Različnospolni starši bi se od njih lahko veliko naučili, npr. pogajanj o slogih starševstva v novih združenih družinah, veščin o pogovorih z otroki o njihovem spočetju idr.

5.2 Vpliv spola na kvaliteto starševstva

Tradicionalno razumevanje delitev vlog v starševstvu glede na spol izhaja primarno iz raziskav poročenih mater in očetov, ki pravijo, da v družini večino skrbi za otroke in gospodinjskih del opravijo ženske. Moški se ukvarjajo predvsem s finančnim preživljanjem družine, težkimi deli in igro z otroki. Za poročene očete je znano, da več časa preživijo s sinovi kot s hčerami, ki so bolj v domeni mater. V skladu z enakopravnejšim položajem med ženskami in moškimi pa se tudi ti vzorci s časom mehčajo in tako lahko tudi znotraj heteroseksualnih staršev že zaznamo drugačne oblike delitev del. Obširno študijo na področju pomembnosti spola v starševstvu sta v letu 2010 opravila Judith Stacey in Timothy J. Biblarz. V svoji analizi sta zajela vse relevantne raziskave (33 študij), ki so bile objavljene od leta 1990 in so obravnavale vpliv spola starša na otroke v dvostarševskih družinah (istospolnih in različnospolnih).

Njune ugotovitve so potrdile mnoge spolne stereotipe, obenem pa so ovrgle mnoge predsodke glede primernosti istospolnih staršev (Biblarz in Stacey 2010, 7–12):

- Matere, tako heteroseksualne kot homoseksualne, biološke ali socialne, preživijo več časa z otroki kot heteroseksualni očetje.
- Ženske si bolj želijo enakopravnega starševstva in delitve odgovornosti, kar uspešneje dosega v lezbičnih kot heteroseksualnih partnerstvih.
- Več lezbijk kot neplodnih heteroseksualnih žensk pove svojim otrokom, kako so bili spočeti, kar kaže na bolj odprt in iskren odnos starša do otrok.
- Lezbični mami sta bolj zainteresirani za igranje s svojimi otroci in imata manj želja po strogem discipliniranju otrok, sploh s telesnimi kaznimi in striktnimi omejitvami, kot heteroseksualni poročeni starši.
- Spol je važnejši od genetske povezave z otrokom. V heteroseksualnem paru sta genetsko povezana z otrokom oba, mama in oče, v lezbičnem paru pa kvečjemu le ena od mam, pa vendar dosega lezbično starševstvo boljše rezultate pri vzgoji otrok.

Raziskave ves čas potrjujejo, da otroci, ki odraščajo med lezbičnimi materami, kljub predsodkom in diskriminaciji odraščajo enako dobro kot njihovi vrstniki. Študije so našle

veliko več podobnosti kot razlik med otroki z lezbičnimi materami in heteroseksualnimi starši.

Longitudinalna študija v Veliki Britaniji (Golombok in drugi v Biblarz in Stacey 2010, 13–15) je preučevala neposredne vplive očetovstva na starševstvo. Glede demografskih in finančnih spremenljivk so primerjali tri različne vrste družin: lezbično družino in družino s heteroseksualno mamo, ki je samska od rojstva otroka dalje, so primerjali z dvostarševsko heteroseksualno družino. Rezultati so pokazali:

- Žensko starševstvo brez moškega, (tako homoseksualno kot heteroseksualno usmerjenih mater, samskih ali v paru z drugo žensko) pozitivno vpliva na toplino in kvaliteto povezave z otroci. In to ne samo v primerjavi s samskimi očeti, ampak tudi v primerjavi z mamami, ki delijo starševstvo s svojim možem, očetom otroka.
- V družinah brez moškega prihaja do večjih konfliktov, ki pa so redkejši kot v družinah z moško prisotnostjo. To lahko kaže na to, da starševstvo brez moškega lahko povečuje žensko dimenzijo starševstva, po drugi strani pa kot da bi osvobodilo ženske izpod spolnih omejitev in jih tako nagovori, da prevzamejo več moških finančnih in disciplinskih pravil (Reimann v Sullivan 2004). Tako matere razvijejo tesnejše vezi, vendar tudi intenzivnejše konflikte s svojimi otroki kot mame, ki si delijo starševstvo z moškimi.

Avtorja sta obdelala tudi nekaj raziskav gejevskih staršev in prišla do zanimivih zaključkov (Biblarz in Stacey 2010, 9–13):

- Starševstvo, ki si ga delita dva moška, ne zagotavlja dvojne doze očetovstva, ampak se med njima pojavlja več lastnosti ženskega starševstva, »principa matere«, kot med tipičnimi heteroseksualnimi očeti.
- Gejevski pari delijo starševstvo sicer manj enakopravno in skladno kot lezbični pari, pa vendar bolj kot heteroseksualni pari.
- Starševstva se lotevajo na podoben način kot lezbijke in ne kot heteroseksualni pari.
- Gejevski očetje se poslužujejo telesnega kaznovanja manj kot heteroseksualni starši in celo manj kot lezbične matere.
- Gejevski starši zaslužijo več in ostajajo bolj zavezani polnemu delovnemu času kot lezbične mame, res pa je, da manj kot heteroseksualni očetje.

Morda lahko trdimo, da gejevsko starševstvo bolj spominja na materinstvo kot na očetovstvo pri poročenih heteroseksualnih parih. Konec koncev pa večina homoseksualnih moških, ki se odloči za starševstvo, enako kot ločeni heteroseksualni očetje, ki pridobijo skrbništvo nad

otrokom, izberejo kot najpomembnejše skrb za otroka. Z drugimi besedami, opravljajo naloge, ki so tradicionalno veljale za materinstvo. Za homoseksualne moške zahteva pot do starševstva (posvojitev, rejništvo, sostarševstvo z drugimi ženskami) veliko večjo motivacijo kot za heteroseksualne moške in celo večjo kot za homoseksualne ženske. Homoseksualni moški, ki preidejo te težave, so posebna skupina, ki odstopa od tradicionalnih heteroseksualnih moških in tudi od vseh kulturnih stereotipov o načinih življenja homoseksualnih moških. Spolna in seksualna identiteta gejevskih staršev vpliva na njihovo spreminjanje dominantnega izvajanja moškosti in očetovstva bolj kot lezbične matere odstopajo od normativne ženskosti ali materinstva (Stacey v Biblarz in Stacey 2010, 12). Kaže kot, da bi samski očetje razvili nekaj materinskih sposobnosti, ki jih poročeni očetje v prisotnosti otrokove matere ne zmorejo. In podobno, da samske matere razvijejo nekaj očetovskih strategij, ki jih sicer znotraj heteroseksualne zveze ne uspejo (Hilton in drugi v Biblarz in Stacey 2010, 15–16).

Ustaljene predpostavke, da otrok potrebuje oba, mater in očeta, razpihujejo predsodke proti samskim materam, lezbičnim materama, ločitvam, istospolnim porokam in istospolnemu starševstvu. Kot je razvidno iz omenjenih raziskav, pa rezultati tega ne podpirajo. Raziskave niso potrdile priljubljenega prepričanja, da so najboljši starši poročeni biološki starši. Vsaka oblika družine predstavlja različne prednosti in rizike za otroke. Poročeni heteroseksualni biološki starši zagotavljajo družbeno sprejemljivost in sorodniške privilegije, vendar manjšo vključenost očetov. Dve materi lahko podarita dvojno količino skrbstva, komunikacij in intimnosti, imata pa lahko več težave z doslednostjo in odločnostjo. Gejevske družine so sicer premalo raziskane, vendar pa je verjetnost, da postanejo njihove zastrašujoče težke poti do starševstva prej njihova prednost kot omejitve.

5.3 Otroci v istospolnih družinah

Število otrok, ki živijo v istospolnih družinah ni natančno znano. To so pogosto nevidne družine, tako da uradnih statistik teh družin tako rekoč ni. Hočevar (2009, 208) povzema po različnih raziskavah podatke, ki govorijo, da je 20% lezbijk in 10% gejev staršev. V Skandinavskih državah naj bi živelo v istospolnih družinah na tisoče otrok, v Italiji približno sto tisoč (Arcigay v Ruspini 2010, 374), v Združenih državah Amerike pa kar do 14 milijonov otrok. Stacey in Biblarz (v Hočevar 2009, 208) sklejata, da ima v Združenih državah Amerike do 12 % vseh otrok, mlajših od 19 let, istospolno usmerjenega starša. Ob tem poudarjata, da

bi se resnično število otrok, ki živijo z enim ali dvema istospolno usmerjenima staršema pokazalo, če bi se odnosi do istospolno usmerjenih normalizirali (Hočevar 2009, 208). Tudi v Sloveniji se število otrok v istospolnih skupnostih povečuje. Ker so njihovi starši ali eden od njih istospolno usmerjen, so otroci velikokrat prikrajšani ali izpostavljeni diskriminaciji na podlagi predsodkov in strahov, ki še vedno bolj ali manj vladajo v homofobični družbi.

Charlotte Patterson (v Kajdič 2007, 86–87) je združila nenehno prisotne skrbi in strahove v zvezi z razvojem otrok v istospolnih skupnostih v štiri skupine:

- Vzgoja v istospolni družini škoduje razvoju otrokove identitete, poleg tega imajo otroci motnje v spolni identiteti in spolni vlogi. Prisoten je tudi strah, da bodo otroci, ki odraščajo v istospolni družini, tudi istospolno usmerjeni.
- Otroci, vzgojeni v istospolnih družinah, so bolj dojemljivi za psihične in vedenjske težave.
- Ti otroci so s strani vrstnikov deležni negativnega vedenja in odnosa ter stigmatiziranja v družbi oziroma v socialnem okolju, ki je pomembno za njihov razvoj.
- Otroci istospolnih partnerjev so pogosteje zlorabljeni s strani staršev, njihovih prijateljev ter znancev. To še posebej velja za dečke, ki jih vzgajajo gejevski pari.

Raziskave ne potrjujejo teze, da bi bili istospolno usmerjeni partnerji slabši starši ali da bi njihovi otroci imeli več težav v razvoju. Celo nasprotno, Tasker in Golombok (v Keržan 2008) navajata, da so imeli otroci razvezanih istospolno usmerjenih mater, ki so zapustile svoje moške partnerje in začele bivati s svojimi partnerkami, več in boljše odnose z očetmi kot otroci ločenih žensk, ki niso bile istospolno usmerjene. To bi bilo mogoče pojasniti tudi s predpostavko, da istospolno žensko partnerstvo manj ogroža moškost razvezanega soproga kot morebitni novi moški partner. Zato morebiti očetje lažje ohranjajo stik z otroki in nekdanjo partnerico (Keržan 2008, 149–153).

Stacey in Biblarz (v Kuhar 2008, 2) sta pregledala 21 različnih študij na to temo in ugotovila, da otroci iz istospolnih družin niso ne v psihološkem ne v vedenjskem, niti ne v seksualnem smislu nič drugačni kot otroci iz heteroseksualnih družin. Po ponovni preučitvi raziskav sta zaznala celo nekaj razlik, ki govorijo v prid razvoju otrok v istospolnih družinah:

- Otroci so v bistveno večji meri osvobojeni tradicionalnih spolnih delitev. Npr. deklice ne vzgajajo, naj bodo pasivne in poslušne, kot se za deklice »spodobi«. Lezbične matere so manj obremenjene z razdelitvijo sveta na »roza« in »modro«. To je razlika, ki je pravzaprav kvaliteta. A v heteronormativni logiki postane deficit.

- Otroci pogosteje pripovedujejo o tem, da so pomislili, da bi lahko vstopili v istospolno partnersko zvezo. Bistveno manj so torej obremenjeni s tem, da je heteroseksualna zveza edina prava pot. Kljub temu istospolne družine ne »ustvarijo« nič več gejev in lezbijk kot heteroseksualne družine.

Tudi v Nemčiji je raziskava o življenju otrok v istospolnih družinah jasno pokazala (Jansen 2010):

- Osebnostni, šolski, poklicni in čustveni razvoj ter razvoj socialnih kompetenc otrok poteka ves čas dobro.
- S pogloblitimi razvojnimi nalogami (ravnanje s telesnimi spremembami v odraščanju, vzpostavitev prvih intimnih vezi, potreba po osamosvajanju, pridobitev stvarne ocene o sebi) se otroci homoseksualnih staršev spoprijemajo enako dobro kot sinovi in hčere heteroseksualnih partnerjev.
- Sinovi in hčere iz družin, v katerih sta starša istega spola, kažejo dokazljivo večji občutek o lastni vrednosti kot vrstniki v vseh drugih družinskih oblikah. To pa je najpomembnejši zaščitni faktor pri premagovanju udarcev v življenju.
- Nadpovprečno pogosto obiskujejo višje šole in fakultete.
- Sinovi iz istospolnih družin se vseskozi vedejo »fantovsko«, vendar ne čutijo tako močne potrebe po dokazovanju svoje moči nad drugimi kot fantje iz drugih družinskih oblik.
- Hčere lezbičnih mater enako kot druga dekleta veliko pozornosti namenjajo svoji zunanosti, izražajo sočutje in razumevanje za druge vrstnike, ki so v težavah, rade vzamejo v naročje otroke itd.
- Večina (90 %) istospolnih družin ima odkrit odnos do svoje družinske realnosti v prijateljskem in družinskem krogu, pa tudi v okolju kjer živijo, na delovnem mestu ter v življenjskem okolju otroka. In to ne glede na to, da je vsak drugi homoseksualni starš že doživel slabo izkušnjo v zvezi s svojim načinom življenja. Največkrat so nestrpni lastni starši, kar desetina njih pa je doživela nestrpnost tudi s strani nemških upravnih organov. Zanimivo pa njihove izkušnje govorijo, da je sočlovek tem bolj razumevajoč, čim bolj odkrito oni sami ravnajo s svojo družinsko realnostjo. In četudi so bili otroci v takih družinah diskriminirani, zaradi tega ni trpel njihov razvoj, saj imajo dobro starševsko podporo. Ti otroci se v svojem razvoju počutijo močnejše, so bolj samostojni, odprti in strpnejši.
- Homoseksualni starši v svojih starševskih kompetencah v ničemer ne zaostajajo za

heteroseksualnimi starši. Za svoje otroke skrbijo, se jim posvečajo in imajo z njimi dobre odnose. Pomembne so jim omejitve vendar se izogibajo hudim sankcijam. O vsem se lahko odkrito pogovarjajo in se manj vznemirjajo zaradi malenkosti. Redko se pojavijo trenja.

- Pri istospolnih starših je razdelitev gospodinjskih del in obveznosti enakopravnejša, bolj fleksibilna in bolj demokratična kot pri heteroseksualnih starših.
- Otroci iz istospolnih družin, ki so bili rojeni v prejšnjih heteroseksualnih zvezah, imajo pogostejše in rednejše stike s svojimi starši, ki živijo izven istospolne družine, kot otroci, ki živijo v ločenih heteroseksualnih družinah. Otroci nimajo občutka razdvojenosti in nimajo konflikta glede lojalnosti, saj so konflikti med ločenimi starši redki.

Po drugi strani raziskave tudi ne kažejo razlik glede tesnobnosti in samozavesti otrok iz istospolnih družin, kar pomeni, da so ti otroci psihološko gledano zelo močni, saj jih starši pripravijo na homofobično družbo. Iz tega sledi, da ni pomembna oblika družine, pač pa kakovost odnosov, ki vladajo v njej. Otroci pri dveh materah ali dveh očetih se razvijajo prav tako dobro kot v drugih družinskih oblikah, kadar so starši ljubeči in skrbni. Za otroka in za njegovo korist je pomembno, kaj se v družini dogaja, ne pa, katerega spola so njeni člani (Jansen 2010, 365). Otroci se dobro razvijajo tam, kjer jih ljubijo. Za dober razvoj je odločilen odnos med otrokom in staršem in ne spolna usmerjenost staršev.

Dogša (2000) povzema izsledke mnogih raziskav, ki so se usmerile v proučevanje spolne identitete otrok iz družin istospolno usmerjenih staršev. Proučevanje spolne identitete pomeni spremljanje odgovorov na vprašanje: »Sem jaz kot oseba moški ali ženska?«. Izsledki raziskav, ki so jih izvajali med otroki v starostnem obdobju od pet do štirinajst let, so pokazali, da ni razlik med tistimi, ki so jih vzgajale lezbične matere in tistimi, ki so bili vzgajani v heteroseksualnih družinah. Vsi otroci so izjavili, da so zadovoljni s tem, da so ali deklice ali dečki. Tudi v spolnih vlogah, torej v vedenju ni bilo razlik, denimo pri izbiri igrač. Pomembna longitudinalna britanska študija (Tasker in Golombok v Biblarz in Stacey 2010, 14–15) je primerjala otroke, ki so zrasli z lezbičnimi mamami, in otroke, ki so jih vzgojile njihove rodne matere po ločitvi. Opravljeni intervjuji z najstniki so pokazali, da ni razlik v seksualnih zanimanjih ali identiteti. Novejša danska študija je primerjala večji vzorec adolescentnih otrok, ki so zrasli v načrtovanih lezbičnih ali heteroseksualnih družinah (Bos in drugi v prav tam). Pri sinovih z lezbičnima materama niso odkrili razlik v heteroseksualni usmerjenosti v primerjavi s sinovi heteroseksualnih staršev. Nekaj več razlik v opredeljevanju

heteroseksualne usmerjenosti se je v primerjavi z hčerami heteroseksualnih staršev pokazalo med hčerami lezbičnih mater. Za natančnejše rezultate o dejanskih vplivih spola na spolno identiteto otrok bi potrebovali primerljive podatke za otroke, ki so vzgajani s strani samskih heteroseksualnih mater ali očetov. Dejstvo, da lezbično starševstvo ne zmanjšuje heteroseksualne usmerjenosti pri sinovih, podpira izsledke raziskave večje stabilnosti, nespremenljivosti moških in večje spremenljivosti ženskih spolnih želja tekom celega življenjskega obdobja (Butler v Biblarz in Stacey 2010, 15). Nižja stopnja heteroseksualne usmerjenosti pri dekletih (ne pa pri njihovih bratih) lahko kaže na spolne razlike.

Tradicionalno razmišljanje, da je prisotnost očeta bistvena za razvoj otrokove spolne identitete (moške ali ženske), ovrže Golombok (v Urek 2005, 159) s primerjalno družinsko študijo. Seveda pa imajo lahko očetje tako kot matere pozitiven vpliv na otrokov razvoj.

»Pomembna je vloga drugega starša, ne pa njen ali njegov spol. Prav tako velja, da bolj zadovoljno odraščajo otroci v družinah, v katerih sta starša enakopravna in v katerih spolne vloge staršev ne sledijo tradicionalnim opredelitvam moškosti in ženskosti« (Urek 2005, 159). Raziskave (Golombok 2000) so bile usmerjene tudi v druge vidike osebnostnega razvoja in so preučevale široko paleto različnih vidikov duševnega zdravja otrok. Vse raziskave so brez izjeme pokazale, da je odveč vsaka dodatna zaskrbljenost glede osebnostnega razvoja otrok, čigar starši so istospolno usmerjeni. Mnogi psihologi so proučevali odnose med vrstniki, da bi prišli do zaključkov glede kvalitete vzpostavljanja medosebnih odnosov otrok iz istospolnih družin. Na podlagi poročil učiteljev, staršev in otrok so prišli do zaključkov, da so ti otroci v čustvenem in socialnem vedenju prav taki kot drugi. Večina šolskih otrok na razredni stopnji je imela za najboljšega prijatelja otroka, ki je bil istega spola, kar je v tem obdobju običajno pri vseh otrocih. Prav tako ni bilo nobenih razlik med otroki homoseksualcev in heteroseksualcev glede inteligentnosti, samopodobe ter upoštevanja in razumevanja moralnih norm (Dogša 2000).

Raziskava ameriškega psihologa Paula (v Dogša 2000, 3) je pri vsaj polovici otrok, ki jih je zajela, pokazala na strah pred zavračanjem prijateljev in sošolcev zaradi istospolnih staršev. Otroci so se bali tako zase kakor tudi za svoje starše. Ti otroci so se znašli v stiski zaradi okolja v katerem so živeli, ker so ga doživljali kot nestrpno do homoseksualcev. Zdi se, da v kolikor se pojavljajo težave, vzroka zanje ne moremo pripisati homoseksualnim staršem, ampak kulturi, ki je še vedno polna predsodkov.

Na podlagi omenjenih raziskav je možno sklepati, da psihosocialni razvoj otrok zaradi spolne usmerjenosti staršev ni ogrožen. Nobena raziskava ni pokazala, da so ti otroci kakorkoli

prikrajšani. Obstaja pa možnost, da imajo lahko težave s sprejemanjem homoseksualnosti staršev, če to izvedo v obdobju, ko so za spolnost najbolj občutljivi. Najpomembnejša ugotovitev, ki jo lahko izpeljemo iz pregleda raziskav je, da se v istospolnih družinah lahko ustvarja prav tako ljubeče, prijetno in spodbudno družinsko ozračje kot v heteroseksualnih. Otroci najbolj potrebujejo ljubezen, sprejemanje, toplino in razumevanje. In vse to jim lahko zagotovita tudi dve materi ali dva očeta. Vsekakor je potrebno pri ocenjevanju posledic posameznih družinskih oblik na otroke upoštevati kompleksen niz spremenljivk in preučiti interakcije med njimi. Torej niso problematične same po sebi oblike družin, ampak šteje to, kar se v družinah in zunaj njih dogaja - nespoštovanje otrokovih pravic, neupoštevanje njegovih čustev in potreb, nezaupanje, skriti odnosi idr. Za negativni rezultat je potreben seštevček več obremenjujočih dejavnikov. Ob vsem tem pa ne smemo pozabiti, da otroci niso samo žrtve okoliščin, ampak aktivno delujejo s svojimi odzivi na odzive drugih in tako sami oblikujejo oziroma spreminjajo svojo realnost.

5.4 Vzgoja otrok o istospolnih družinah v vrtcih

Otroci v vrtcu preživijo pomemben del razvojnega obdobja, zato je spoznavanje otrok z različnimi realnostmi posameznikov in družin v vrtcu ključnega pomena za razvoj otrok v zdrave, samozavestne, samostojne in odgovorne državljane. Raziskave (Bercht 2006) kažejo, da je pomembno, da se otroci že pred tretjim letom starosti seznanijo s tem, da imajo nekateri otroci očeta in mamo, nekateri dve mami ali dva očeta, nekateri živijo samo z mamo, nekateri samo z očetom, nekateri imajo očeta in mamo, vendar živijo z drugim očetom in mamo itd.

Analiza Kurikuluma za vrtce (Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport 1999, 34–37), ki vsebuje splošne smernice vzgoje in izobraževanja, je pokazala, da so v njem nastavki za govor o istospolnih družinah na več ravneh, saj zapoveduje:

- Spoštovanje človekovih pravic, načelo enakih možnosti in enakovredne obravnave različnosti glede na osebne okoliščine posameznika in njegove družine.
- Razprave o vsakdanjem življenju, iz katerega otroci izhajajo oziroma ga spoznavajo.
- Spoznavanje različnih oblik družin in družinskih skupnosti. Pogovor z odraslimi družinskimi člani o dogodkih doma in tako seznanitev z različnimi življenjskimi navadami in oblikami družinskega in družbenega življenja v različnih kulturah in družbenih skupnostih.

Raziskave kažejo, da je v Sloveniji kar nekaj istospolnih družin, ki imajo predšolske otroke vključene v vrtec (Sobočan v Tuš Špilak 2010, 354). V raziskavi »Slovenski vrtci in otroci iz istospolnih družin« iz leta 2010 je bilo k izpolnjevanju vprašalnika povabljenih 8.906 vzgojiteljic in njihovih pomočnic. Namen raziskave je bil ugotoviti, kako se vzgojiteljice in njihove pomočnice v vrtcih spoprijemajo s tematiko istospolnih družin in kako jo, če sploh, predstavljajo otrokom (Tuš Špilak 2010, 354).

Raziskava je pokazala, da več kot 97 % vprašanih v vrtcih govori o ljubezni, od tega pa jih 65% ne omenja ljubezni med osebami istega spola in kar 75 % jih ne omenja istospolnih družin. Več kot 58% vprašanih ne omenja istospolnih družin zato, ker menijo, da v skupini nimajo nobenega otroka iz istospolne družine (od tega jih kasneje 20 % trdi, da ne vedo, ali imajo v skupini otroka iz istospolne družine). To je v nasprotju s Kurikulumom (Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport 1999), v katerem jasno piše, da otrok v vrtcu spoznava različne oblike družin in družinskih skupnosti. Zato je pomembno, kot poudarja Pan (v Tuš Špilak 2010), da se tudi v vrtcih obravnava vprašanje spola, spolne usmerjenosti in istospolne družine. Izogibanje tematiki eksplicitno kaže, kako prikrito homofobični so vsi, ki trdijo, da v njihovi bližini ni takih družin. Skoraj 4 % vprašanih istospolnih družin ne omenja, ker menijo, da so nenaravne, veliko pa jih ne omenja iz navade. Iz tega je moč razbrati heteronormativne predpostavke, ki se kažejo kot naravne. Nekateri vprašani navajajo celo strah pred odzivi nekaterih staršev, ki izhajajo iz homofobičnih stališč, čeprav je jasno, da se upoštevanje pravic staršev do prepričanja in vzgoje konča z vrednostnim sistemom človekovih pravic (Tuš Špilak 2010, 356–357).

Kurikulum za vrtce (Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport 1999, 37) predpostavlja, da odrasli ne dopuščajo pripomb, nagovarjanj in dejanj, ki ljudi stereotipizirajo in se izogibajo seksistični rabi jezika. Petini vprašanih se ne zdi pomembno, da bi otrokom razložilo, kaj pomeni beseda »peder«, če bi jo uporabili. Prav toliko jih je v takem primeru besedo razložilo ali posamezniku ali celi skupini. Otrokom se običajno niti ne sanja, o čem govorijo, zato so zadovoljni že z osnovno razlago, da te besede ne bodo uporabljali več. Nekatero vprašano so zapisale, da so otroku, ki je besedo uporabljal, razložile pomen, in poudarile, da obstajajo tudi drugačni ljudje. Lahko da so delovale dobronamerno, vendar pa je v njihovi razlagi možno razbrati heteronormativno predpostavko, v kateri je homoseksualnost v sozvočju s politično korektnostjo spremenjena v »drugačnost« (Tuš Špilak 2010, 357–358). Ustvarjanje »drugih« in ustvarjanje razlike med »nami« in njimi« ima isti izvor kot stereotipi

in predsodki. Obenem gre za povzdigovanje lastne skupine in konstruiranje preostalih kot manjvrednih, ogrožajočih itd (Kuhar v Tuš Špilak 2010, 358).

Ne glede na to, da Kurikulum za vrtce (Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport 1999, 19–22) predpisuje, da se otrok v vrtcu uči spoštovanja enakopravnosti vseh, da posluša pravljice, ki so vezane na vsakdanje življenje in spoznava različne oblike družin in družinskih skupnosti, je več kot 90 % vprašanih zapisalo, da ne pozna nobene pravljice, ki opisuje življenje istospolnih družin. Od tega bi jih 70 % takšno pravljico prebralo, desetina pa ne. Polovica od te desetine meni, da imajo otroci na voljo že dovolj drugih pravljič, tretjina vprašanih pa take pravljice doživljajo kot promocijo homoseksualnosti in bi tako lahko že prebiranje slikanice v vrtcu otroka zaznamovalo za vse življenje. Večina tistih, ki je izbrala možnost, da pravljice ne bi prebrala iz drugih razlogov, pa meni, da zato, ker njihovega vrtca ne obiskujejo otroci iz istospolnih družin. Nekateri menijo celo, da je takšna družina nenaravna (Tuš Špilak 2010, 358–359).

Vrtec in šola nista samo prenašalca znanja, temveč tudi mesto izvajanja oblasti. Zato je pomembno, da otroci že v vrtcih in kasneje v šoli spoznava različne oblike družin in družinskih skupnosti in se o njih enakovredno pogovarjajo. Torej bi morali v skladu s Kurikulumom otrokom strokovno in brez zadržkov predstaviti temo homoseksualnosti in istospolnih družin (Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport 1999). K obravnavi vseh oblik družinskih skupnosti zavezuje tudi Ustava Republike Slovenije, saj v 14. členu prepoveduje diskriminacijo glede na posameznikove osebne okoliščine. Na vzgojno-izobraževalno delo zaposlenih v vrtcih in šolah poleg veljavnega Kurikuluma za vrtce močno vpliva tudi prikriti kurikulum, ki se kaže tako pri vprašanju strokovne usposobljenosti kadra kot pri vprašanju notranjega pedagogovega razmerja do širšega družbenega, kulturnega in ideološkega konteksta. K manjši homofobičnosti vzgojno-izobraževalnega kadra bi prav gotovo pripomogla izobraževanja in informiranja o homoseksualnosti, homoseksualnem starševstvu in istospolnih družinah v celoti. Vzgoja otrok v zgodnjih letih o enakovredni obravnavi istospolnih družin je temeljna za nadaljnje zmanjševanje homofobičnosti v družbi.

5.5 Vzgoja otrok o istospolnih družinah v šolah

Šale o homoseksualcih in besede, kot so 'faggot' in 'dyke', se slišijo po hodnikih tako rekoč vsake šole, pa jih navadno učitelji popolnoma ignorirajo ... A to so vendar ljudje, ki imajo avtoriteto in moč, njihova tišina torej sporoča, da je vse v redu, pravzaprav tako položaj še krepijo. Za tiste otroke, ki se še niso razkrili, ki morda niti dobro ne vedo, za kaj gre, to pomeni, da se bodo še bolj sovražili in samoobtoževali, ko bodo nekoč spoznali, kdo so (Elsie v Rener 2009, 107).

Rezultati raziskav (Tuš Špilak 2010) za slovenski vzgojno-izobraževalni sistem kažejo, da je naravnani izrazito heteronormativno. Učne vsebine v šolah ne vsebujejo ciljev znanja, ki bi obravnavali homoseksualnost, o kateri se tudi sicer skorajda ne govori. Govor o temah LGBT (lezbijke, geji, biseksualci, transeksualci) je še vedno tabu, prav tako pa tudi vodstvo šol in učitelji ne kaže zanimanja za to tematiko, čeprav jim jih nevladne organizacije ponujajo. Leta 2002 je bil s strani Društva Legebitra izveden projekt na temo »Kje je homoseksualnost v učnem načrtu?« Več kot 90 % pozvanih šol se na delavnice ni odzvalo, čeprav so bile brezplačne. Večina jih je menila, da tema ne sodi v učni prostor, nekatere pa so zavzele stališče, da gre pri vsem tem le za promoviranje homoseksualnosti (Maljevac in Magić v Tuš Špilak 2010, 353). Švab in Kuhar (v prav tam) ugotavljata, da je dostopnost informacij o homoseksualnosti v šoli odvisna od generacije anketirancev. Starejši anketiranci poudarjajo, da v šoli o tem niso govorili, mlajši pa pogosteje odgovarjajo, da se v šoli pogovarjajo tudi o homoseksualnosti. Se pa oboji strinjajo, da je homoseksualnost kot taka velikokrat predstavljena negativno oziroma se večkrat poskuša pogovor o njej utišati.

Podatki o nasilju v šoli kažejo, da so šole za istospolno usmerjene razmeroma nevaren prostor, saj je od 36 % do 53 % vprašanih gejev in lezbijk že doživelo nasilje v šoli zaradi svoje spolne usmerjenosti. Maljevac in Magić leta 2005 ugotavljata, da je vsaj 9 % vprašanih dijakov/inj doživelo vsaj en primer verbalnega nasilja zaradi svoje istospolne usmerjenosti s strani učiteljev/ic (Tuš Špilak 2010, 353–359). Podobno ugotavlja Takacs leta 2009 za evropski prostor, kjer je nasilje v šoli s strani učiteljev doživelo kar 14% populacije LGBT. Obenem je bilo moč zaznati celo nekaj homofobije na institucionalni ravni, kot da bi bil heteroseksizem del šolske politike. Na podlagi pričevanj vprašanih Takacs (v Tuš Špilak 2010) ugotavlja, da se v šolah poskuša zamolčati vsebine, povezane z istospolno

usmerjenostjo, oziroma se jih predstavlja kot nekaj negativnega, v povezavi z boleznijo (AIDS, virus HIV itd) ali grehom oziroma nenaravnim bivanjem.

Analiza učnih načrtov in šolskih učbenikov (Tuš Špilak 2010, 353) je pokazala, da samo učni načrt za družbo v petem razredu vsebuje izrecno zapisane cilje in standarde znanja, ki se nanašajo na obravnavo istospolne usmerjenosti. Pri predmetu družba naj bi se učenci/ke seznanili z razlikami med ljudmi v skupnosti: po spolu, starosti, regiji, spolni usmerjenosti itd. Komidar (2008) v diplomskem delu »Pogled na istospolno usmerjenost skozi analizo učnih načrtov in šolskih učbenikov« ugotavlja, da učni načrti ponavadi poudarjajo heteroseksualno zvezo in družino in so tako na več mestih heteronormativni. Učbeniki ne govorijo o istospolnih družinah, čeprav omenjajo skorajda vse vrste družin. Razlage o nastanku družine izvirajo iz predpostavke, da le-ta nastane, ko se odraslo dekle in fant poročita in imata otroke. Enako velja za besedila o ljubezenskih temah, kjer se vsi zaljubijo v osebo nasprotnega spola. Kot je bilo predstavljeno že v poglavju o vzgoji otrok v vrtcih, lahko tudi o vzgoji v šoli zaključim, da je izrazito homofobično usmerjena. Zaskrbljujoče je dejstvo (Maljevac in Magić v Tuš Špilak 2010, 359), da več kot 80 % učiteljev/-ic ne kaže zanimanja za informiranje in izobraževanje v vezi z vsebinami, ki se tičejo istospolnih družin, čeprav se zavedajo, da nimajo na voljo dovolj seminarjev, delavnic in informacij o teh vsebinah. Tako prikrito vztrajajo v homofobični drži, ki jo neposredno ali posredno (z izključevanjem relevantnih informacij) prenašajo na šoloobvezne otroke. S tem podpirajo ali celo ustvarjajo predsodke in stereotipe o istospolnih družinah in partnerstvih.

6 Istospolna družina kot politično vprašanje

Zagotavljanje in spoštovanje človekovih pravic je eno od temeljnih načel demokratičnih družb. Med te pravice sodi tudi enakost pred zakonom, ne glede na katerokoli osebno okoliščino. Sem gotovo sodijo pravice istospolno usmerjenih do urejanja medosebnih in družinskih razmerij na enak način kot lahko to zakonsko urejajo heterospolno usmerjeni. Ne glede na to, da javnomnenjske raziskave kažejo, da v javnosti še vedno obstaja velika stopnja homofobije, je politika dolžna upoštevati načelo enakosti in nediskriminatornosti.

Težišče aktivističnih prizadevanj za pravice istospolno usmerjenih se je v osemdesetih premaknilo iz ravni zahtev po individualnih pravicah na področje formalne zakonske ureditve partnerskih in družinskih razmerij. Od takrat sta ureditev partnerskih razmerij in družinska zakonodaja temeljni področji boja za enakopravnost istospolno usmerjenih (Greif in Velikonja 2003, 1). Zakonodaja evropskih držav izrecno ščiti družino, še posebej otroke, in jim na ta način zagotavlja okolje, v katerem se lahko realizirajo humani pogoji skrbnosti, vzgoje in starševske ljubezni. Ker pa istospolne družine nimajo enake zakonske zaščite kot različnospolne družine, odrašča tako po svetu kot v Evropi mnogo otrok v zapostavljenem položaju. Vsi otroci imajo pravico, da njihove družine zakonodaja in socialna politika obravnavata na enakopravni osnovi. Ena temeljnih zahtev gibanja istospolno usmerjenih je zahteva po enakih starševskih pravicah - starše naj se presoja po njihovih starševskih sposobnostih in ne po spolni usmeritvi.

6.1 Pravna ureditev istospolnih družin v Evropi

V Evropi je večina držav že zakonsko uredila razmerja v istospolnih skupnostih, vendar jih ureja na različne načine (Wikipedia 2013):

- *Zakonsko zvezo*, ki istospolnim partnerjem daje popolnoma enake pravice kot heteroseksualnim parom omogočajo: Belgija, Danska, Islandija, Francija, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Španija, Švedska in Velika Britanija (civilno partnerstvo).
- *Registrirana istospolna partnerstva*, ki ponujajo manj pravic in zaščite kot zakonska zveza priznavajo: Andora, Avstrija, Češka, Finska, Irska, Lichenstein, Luksenburg, Madžarska, Nemčija, Slovenija in Švica.
- *Istospolne partnerske zveze zakonsko ne priznavajo*: Ciper, Estonia, Grčija, Italija,

Latvija, Malta, Monaco, Romunija, Poljska, San Marino in Slovaška.

- *Skupno ali enostransko posvojitve* otroka dovoljuje: Andora, Belgija, Bolgarja, Češka, Danska, Estonija, Islandija, Latvija, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Romunija, Norveška, Španija, Švedska in Velika Britanija.
- *Enostransko posvojitve otroka, v primeru, ko je prvi partner biološki starš*, zakonsko omogoča: Avstrija, Nemčija, Švica, Finska in Luksenburg.

Kot prva država na svetu, ki je v okvir družinskega prava vgradila zakonsko možnost reguliranja istospolnih skupnosti, je bila leta 1989 Danska, s sprejetjem zakona o registriranem partnerstvu. Kasneje je leta 2001 na Nizozemskem stopil v veljavo zakon o istospolni poroki in posvojitvah. Tako je Nizozemska postala prva država v Evropi, ki je uvedla istospolno zakonsko zvezo, ki je po določilih zakona popolnoma enakopravna s heteroseksualno zakonsko zvezo. Zakon o istospolnih porokah na Nizozemskem določa, da zakonec, ki ni biološki starš, lahko partnerjevega otroka posvoji, s tem pa dobi tudi status zakonitega starša ter starševske pravice in dolžnosti. Zakonec, ki ni biološki starš, pa je v vsakem primeru krušni starš vsem otrokom v družini, in jih je v času trajanja zakonske zveze dolžan vzdrževati. Možna je tudi obojestranska skupna posvojitve, niso pa še legalizirali mednarodne posvojitve (Greif in Velikonja 2003). Leta 2003 sta Nizozemski sledili Švedska in Belgija, takoj za tem pa še Španija. Na Švedskem in Norveškem je od leta 2009 veljaven zakon, ki je spolno nevtralen in dovoljuje istospolno usmerjenim tudi uradne poroke. Danska je bila sicer prva država z zakonsko urejeno regulacijo istospolnih parov, vendar je dovolila posvojitve otrok v istospolne družine šele z letom 2009, od leta 2012 pa dovoljuje istospolne poroke tudi z cerkvenim obredom. Na Portugalskem in Islandiji je istospolno usmerjenim dovoljena poroka od leta 2010, v Franciji pa od maja 2013 (Wikipedia 2013).

Kot dober primer zakonodaje na področju istospolnih skupnosti v nadaljevanju predstavljam Španijo. S sprejetjem španske ustave leta 1978 je bilo javni oblasti naloženo, da mora zagotavljati popolno zaščito otrok, ki so pred zakonom enaki ne glede na družinska razmerja. Vse od takrat je bila glavna zahteva homoseksualnih gibanj civilno partnerstvo, ki se je v letu 2002 nadomestilo z zahtevo po istospolni poroki. V boju za pravice je bilo odločilno to, da so bili aktivisti in aktivistke vidni člani političnih strank in podpora organizacij, ki so se medijsko izpostavljale (Platero 2010, 336). Španija je znana kot katoliška in konzervativna država, zato je bilo presenečenje mednarodne skupnosti toliko večje, ko je leta 2005 legalizirala sklenitev istospolnih porok. Samostalnika »mož in žena« so nadomestili s spolno nevtralnimi izrazi na primer »zakonca« in v Civilni zakonik dodali odstavek, ki določa, da

imajo poročeni pari enake pravice in dolžnosti, ne glede na to, ali so istega ali različnega spola (Platero 2010, 334). S sprejetim zakonom se je sicer končala formalna diskriminacija istospolnih parov, so se pa zaradi pomanjkanja spolne in intersekcijske perspektive pojavile nove oblike diskriminacije: tradicionalna nevidnost lezbijk v primerjavi z geji in manjša moč lezbičnih organizacij v homoseksualnem lobiju (Osborne v Platero 2010, 335). Šele v letu 2007 so lezbijkam, po številnih protestih, priznali pravico do starševstva, tako da se lahko ob rojstvu partnerkega otroka v matični register vpiše tudi njena partnerka. Nadalje ostajajo odprte še druge problematike v vezi z donacijami znotraj lezbičnih zakonskih zvez, saj je donacija dovoljena le anonimnim darovalkam in odprto ostaja vprašanje, kaj storiti z otroki, ki so bili rojeni s pomočjo nadomestnih mater.

Po podatkih španskega Nacionalnega instituta za statistiko je v letih od 2005 do 2009 pravico do poroke izkoristilo 16.060 gejevskih in lezbičnih parov. To je manj kot 2 % vseh porok in veliko manj, kot je napovedovala organizacija LGBT (Platero 2010, 337). Zavračanje poroke v večjem številu je lahko posledica težav, ki jih imajo ljudje z javnim izražanjem svoje spolne usmerjenosti, kar velja v Španiji bolj za lezbijke kot za geje in v podeželskih okoljih bolj kot v velikih mestih. Ne glede na to, da imajo v Španiji istospolni in raznospolni pari enak pravni status, pa se zaradi še vedno prisotne homofobije istospolni srečujejo z diskriminacijo in tako geji in lezbijke še vedno ostajajo drugorazredni državljani (Platero 2010, 331–340).

6.2 Istospolna družbena razmerja v slovenski družinski zakonodaji

Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji (Ur. l. RS 40/1993) opredeljuje usmeritve družinske politike ter določa njene cilje in ukrepe. Novi model bi moral upoštevati pluralnost družinskih oblik, posameznikovih potreb in svobodo izbire med različnimi možnostmi.

V Sloveniji razmerja med družinskimi člani določata konvencionalno krvno sorodstvo ali poroka oziroma zunajzakonska skupnost med moškim in žensko, ki s tem veljata za starša. Istospolne družine lahko tako prepoznamo kot nevidne družine. Zakonodaja ne prepoznava družinskih razmerij, ki se oblikujejo znotraj istospolnih partnerskih zvez kot enakopravnih in upravičenih do kakršnih koli pravic in dolžnosti. Ker zakonodaja ne tematizira istospolnih družinskih skupnosti, ne more predlagati sistemskih rešitev in ukrepov, kar v praksi pomeni,

da se istospolne družine znajdejo v situaciji, v kateri si ne morejo pomagati z obstoječimi pravnimi orodji.

Istospolne družine v Sloveniji so v primerjavi z različnospolnimi družinami diskriminirane, ker istospolna partnerstva ne uživajo enakega zakonskega varstva kot različnospolna, poleg tega pa v istospolnih družinah ni bila izvedena še nobena skupna posvojitev (bila pa je leta 2010 priznana tuja sodna odločba, ki je v ZDA odobrila posvojitev deklice gejema - slovenskemu in amerišskemu državljanu). To lahko pripisujemo nejasnosti in različnim strokovnim razlagam obstoječe zakonodaje (Rajgelj 2010, 305–306).

Na vseh področjih javnega življenja (mediji, izobraževanje, oglaševanje itd.) se še vedno poudarja velik pomen bioloških vezi. Tudi na ravni izrazoslovja ter javnih iniciativ in akcij je izrazita prevlada biološkega nad socialnim. Seveda se po drugi strani pojavljajo tudi afirmativne akcije, vendar kot opozarja Zaviršek (v Sobočan 2009, 66) za primer istospolnih družin, je vse breme opozarjanja na različnost, izobraževanja okolice in poučevanja vzgojiteljic in učiteljic odloženo predvsem na starše.

Izključenost istospolnih družin na pravnem področju pomeni resno oviro za njihovo polno družinsko življenje. V Sloveniji določa pravice in dolžnosti znotraj družine Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR Ur. l. RS 69/2004), ki govori:

- o zakonski skupnosti kot o skupnosti moža in žene,
- o zunajzakonski skupnosti kot o skupnosti moškega in ženske,
- o starševski pravici kot pravici, ki pripada očetu in materi,
- o posvojiteljski pravici kot pravici, ki lahko pripada le eni osebi razen če sta posvojitelja zakonca.

To pojmovanje je omejeno in ne vključuje oz. izključuje razmerja med otroki in starši v istospolnih skupnostih. Tudi resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike daje prednost heteroseksualni nuklearni družini in med različna družinska razmerja ne vključuje istospolnih družin.

Zakon o registraciji istospolnih partnerskih skupnosti (ZRIPS Ur. l. RS 65/2005), ki ureja skupnosti istospolno usmerjenih, partnerjema oziroma partnerkama ne dodeljuje niti vseh tistih pravic, ki jih sicer imata različnospolno usmerjena zakonca brez otrok. ZRIPS partnerjema oziroma partnerkama v registrirani istospolno usmerjeni skupnosti ne priznava niti statusa svojca. Prav tako ZRIPS ne ureja:

- razmerij, pravic in dolžnosti do otrok, ki jih ima partner ali partnerka še iz časa, preden je stopil/a v istospolno partnerstvo,

- pravic do posvojitve otroka partnerke/partnerja in
- pravice do skupne posvojitve otroka.

V skladu z Zakonom o oploditvi z biomedicinsko pomočjo in zdravljenjem neplodnosti je osebam, ki niso poročene ali ne sobivajo s partnerjem nasprotnega spola, onemogočena pravica do biomedicinskih pomoči na področju reprodukcije, prepovedano pa je tudi nadomestno materinstvo. S tem je istospolno usmerjenim omejena pravica do ustvarjanja družine. Prav tako je onemogočena skupna posvojitev s strani obeh partnerjev ali partneric (Sobočan 2009). Istospolni registrirani partner lahko posvoji biološkega otroka svojega partnerja (enostranska posvojitev) samo, ko drugega starša otrok nima ali se le-ta odpove roditeljski pravici (Blažič v Sobočan 2009, 71).

Otroci istospolnih staršev so prikrajšani zaradi predsodkov in diskriminacije istospolnih partnerstev, čeprav je Slovenija homoseksualnost dekriminalizirala že leta 1977 in kljub temu, da je že v začetku osemdesetih let diskriminacija homoseksualnosti postala relevantna politična tema. Leta 1988 je bila v gradivu za novo slovensko ustavo upoštevana zahteva, da so vsi ljudje pred zakonom enakopravni ne glede na spolno usmerjenost (Mencin Čeplak in Kuhar 2010). V uradnem Osnutku Ustave Skupščine Republike Slovenije (1990) ni bilo nikjer izrecno omenjena enakost ne glede na spolno usmerjenost. Vloženi so bili sicer amandmaji, s katerimi naj bi v ustavo med osebne okoliščine, na podlagi katerih je prepovedana diskriminacija, izrecno zapisali tudi spolno usmerjenost (14. in 16. člen veljavne ustave). Komisija Skupščine RS za ustavna vprašanja je ob pripravi predloga ustave zavrnila amandmaja, vendar je v obrazložitvi izrecno zapisala, da med za zgled naštete osebne okoliščine iz 14. člena sodi npr. tudi »istospolna« usmerjenost posameznika, kar naj bi pomenilo, da so osebe s tako spolno usmerjenostjo že zajete z določbo tega člena. Leta 1994 je Kazenski zakonik izrecno prepovedal diskriminacijo na podlagi spolne usmeritve (prvi odstavek 141. člena). Zaradi želje po priključitvi v Evropsko unijo mu je leta 2002 sledil tudi Zakon o delovnih razmerjih (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 283–286).

V naslednjih mandatih se nobena vlada ni mogla izogniti problemu diskriminacije na področju družinske zakonodaje tako istospolnih partnerstev in njihovih otrok kot njihovih želja po starševstvu. Leta 1993 je bil pripravljen predlog sprememb ZZZDR in sicer v treh členih, kjer zakon govori o skupnosti moškega in ženske (3., 12., in 16. člen), naj bi se sintagmo »moški in ženska« nadomestilo z »dve osebi« oziroma »osebi«. Taka rešitev bi zagotovila enakost pravic, hkrati pa bi preprečila simbolno razlikovanje med različno in istospolnimi skupnostmi. Poskusu iz leta 1993 so sledili še drugi, ki sicer celo niso predvideli

popolne izenačitve istospolnih in različnospolnih skupnosti zaradi politične ocene, da ima strategija majhnih korakov več možnosti, vendar tudi ti niso uspeli zaradi nasprotovanja konzervativnih političnih strank.

Leta 2001 je sledila nova različica Zakona o istospolnih zvezah ekspertne skupine. Državna sekretarka je s skupino dosegla dogovor, da bo zakon urejal partnerska razmerja med osebama istega spola, ne bo pa urejal vprašanj posvojitve otrok in istospolnih družin. Vključitev posvojiteljske pravice naj bi ogrozila sprejetje celotnega zakona. Nevladne organizacije so zavoljo tega, da bi jim bile priznane vsaj nekatere pravice, privolile v določeno obliko diskriminacije. Istospolne družine, ki takrat še niso bile tako številčne in vidne kot danes, so bile tako še dodatno marginalizirane. Predlog zakona jih je postavil v vlogo »žrtvenega jagnjeta«, ki naj bi zaščitil človekove pravice drugih – istospolnih partnerjev. Tak predlog je sporočal istospolnim družinam, da naj bi še malo počakale, pa čeprav so ravno one kronski dokaz, da argument o »naravni drugačnosti« istospolnih partnerskih zvez pravzaprav ne drži. Dejstvo, da osebi istega spola ne moreta poskrbeti za naravno reprodukcijo, je tako ostalo izhodišče diskriminatorne obravnave istospolnih partnerskih zvez. Spregledano je bilo, da reprodukcija sicer ni pogoj za sklenitev heteroseksualne partnerske zveze. Še več, naravna reprodukcija je bila izenačena s skrbstvenim razmerjem do otrok, kar je izključilo vprašanje celotnega socialnega starševstva iz javne razprave (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 291).

Leta 2006 je vladajoča desnica sprejela Zakon o registraciji istospolne zakonske skupnosti, ki pa je daleč od zahtev po enakem obravnavanju istospolnih partnerstev. Pravniki so vztrajali na stališču, da veljavni ZZZDR ureja zakonsko zvezo zaradi zasnovanja družine in da ima ZZZDR »jasno« v mislih zasnovanje družine na naraven način. Dodaten argument, zakaj obravnavati istospolna partnerstva drugače kot različnospolna, pa je bila ocena, da skupnost istospolnih partnerjev ne more ustvariti istih pravnih posledic kot zakonska zveza. Dejstvo je, da ima ZZZDR člen, ki govori, da je namen zakonske zveze v zasnovanju družine. Da pa bi na tej točki imel v mislih zgolj naraven način, ne more biti vsa resnica tega zakona, saj:

- upošteva socialna starševstva in ureja posvojitve oziroma razmerja v posvojiteljskih družinah,
- omogoča posvojitev samski osebi, kjer spolna usmerjenost posvojitelja oziroma posvojiteljice ni pomembna,
- ureja razmerja med zakoncema ne glede na to, ali imata otroke ali ne.

Poleg tega v Sloveniji ni nobenega zakona, ki bi onemogočal skrbništvo materi ali očetu, ki živi s partnerko oziroma partnerjem istega spola. Iz vsega tega lahko sklepamo, da razlika

med istospolnimi in različnospolnimi pari ni v tem, da eni izpolnjujejo v zakonu deklariran namen, drugi pa ne, ampak v tem, da različnospolni ustrezajo vladajoči normi in pričakovanjem, istospolni pa ne in se jim zato odreka vrsta pravic (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 288–289).

Torej, od junija 2006 je v veljavi tako imenovani Zakon o registraciji istospolnih partnerskih skupnosti (ZRIPS). Istospolno partnersko skupnost lahko registrirata dva moška ali dve ženski, če ima vsaj eden od njiju državljanstvo Republike Slovenije. Na podlagi registracije skupnosti imata partnerja pravico do preživljanja in preživnine, pravico do pridobivanja skupnega premoženja in urejanja premoženjskih razmerij v okviru skupnosti, pravico do stanovanjskega varstva, pravico do dedovanja na deležu skupnega premoženja po umrlem partnerju in pravico do pridobivanja informacij o zdravstvenem stanju obolelega partnerja ter do obiskov v zdravstvenih ustanovah.

Po drugi strani pa ZRIPS istospolnim parom odtuja poleg pravic, ki so vezane na reprodukcijo tudi tiste pravice, ki z njo nimajo nobene zveze. Zakon istospolno usmerjenim ne priznava niti tistih pravic, ki so različnospolnim partnerjem priznane ne glede na to ali se »reproducirajo« ali ne. Sem spadajo socialne, zdravstvene in podobne pravice. Tako se je argument distinktivnosti, utemeljen v nezmožnosti reprodukcije, pokazal kot skrajno ideološki (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 294). ZRIPS nalaga partneru dolžnost, da skrbi za svojega partnerja, pravice do dopusta za skrb in nego pa mu ne podeljuje. Ureja dedovanje, vendar ne tako kot pri različnospolnih parih. Registracija med istospolnima partnerjema ne ustvari sorodstvenega razmerja, kar pa je ključni problem zakona, saj so s statusom svojca povezane številne pravice in dolžnosti, ki so za zakonske in celo zunajzakonske različnospolne skupnosti tako rekoč samoumevne. Kot kaže, je država z zakonom na nek način poskrbela za izenačitev istospolnih parov z različnospolnimi, vendar predvsem na področju vzajemnih dolžnosti, ne pa tudi na področju pravic. Tako je poskrbela, da del bremen, ki bi sicer padel nanjo, preide na partnerja (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 295).

Veljavni ZZZDR, ki je temelj družinskega prava, na prvi pogled ureja le razmerja v različnospolnih družinah, v resnici pa v okviru starševskih razmerij ureja tudi razmerja v istospolnih družinah, saj omogoča enostransko posvojitve (posvojitve v družinah, v katerih je eden od staršev biološki starš otroka). Tako so razmerja v istospolnih družinah dejansko urejena v dveh različnih zakonih: partnerska razmerja v ZRIPS, starševska razmerja pa v ZZZDR. Predlagani, vendar zavrnjeni, Predlog novega Družinskega zakonika bi vsa družinsko pravna razmerja v istospolnih skupnostih urejal v enem zakonu.

Med ureditvijo zakonske zveze in ureditvijo registriranih istospolnih partnerskih skupnosti obstajajo številne neutemeljene razlike tako pri pravicah in dolžnostih v času trajanja skupnosti kot že pri sami sklenitvi skupnosti. Že sam naziv »registracija« je problematičen in na simbolni ravni lahko celo žaljiv, saj termin v slovenski zakonodaji uporabljamo za priglasitev avtomobilov, društev, podjetij itd. Prav posebej so istospolni partnerji prizadeti tudi zaradi nepriznavanja istospolne neregistrirane partnerske skupnosti, saj ZRIPS dalj časa trajajoči neregistrirani življenjski partnerski skupnosti dveh oseb istega spola, ne priznava pravnih posledic. Prav zaradi teh neutemeljenih razlik so istospolne družine in istospolna partnerstva različno obravnavane tudi na drugih pravnih področjih (Rajgelj 2010, 308):

- Po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih so istospolne družine izključene iz enake obravnave glede družinskih prejemkov, ker istospolni partner ni priznan kot družinski član. Zlasti to velja v primerih, ko je eden od istospolnih partnerjev nezaposlen in tako npr. velja za otroški dodatek, da se dohodki v družini z enim otrokom delijo na dva (enostarševska družina) in ne na tri družinske člane.
- Istospolni partner po Zakonu o delovnih razmerjih ne more biti zavarovan po svojem partnerju v primeru brezposelnosti in tako ostaja brez osnovnega zdravstvenega zavarovanja in s tem brez osnovnih zdravstvenih storitev.
- Po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju istospolni partner ni upravičen do plačane odsotnosti v primeru smrti partnerja niti do vdovske pokojnine po umrlem partnerju.
- Dedovanje v istospolnih partnerskih skupnostih je po Zakonu o dedovanju pravno obravnavano drugače kot v zakonski zvezi ali zunajzakonski skupnosti, saj istospolnih partnerjev ne uvršča v krog dedičev.

Kot kaže, je diskriminacija na podlagi spolne usmerjenosti še vedno zelo prisotna, aktivna pa so tudi gibanja, boji za odpravo diskriminacije in vzpostavitev enakopravnosti, tako na področju zakonodaje kot družbenega življenja. Včasih se zazdi, da je posamezna bitka zgubljena, kasneje pa se vendarle pokaže, da je bila zmaga samo malček odložena.

7 Predlog novega Družinskega zakonika

Pri urejanju družinskih razmerij je pomembno načelo enakosti, po katerem naj bi bile v Sloveniji zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine. Ustavno sodišče je leta 2009 izrecno opredelilo kot osebno okoliščino tudi spolno usmerjenost, torej je neenaka obravnava neupravičena in prepovedana (Rajgelj 2010, 306).

V 53. in 54. členu Ustave Republike Slovenije država ureja starševska razmerja. Sprejem določb o enakem dostopu do postopka posvojitve v družinah istospolnih in različnospolnih partnerjev ne temelji na pravici staršev, temveč na pravici otroka do staršev. Zakonska ureditev, ki otrokom v obstoječih istospolnih družinah ne zagotavlja pravice do vzpostavitve pravno priznane starševske vezi z enim ali obema socialnima staršema, je v nasprotju z ustavnimi določbami, ki otroku zagotavljajo posebno varstvo države (53. člen URS 1991), njegovim staršem pa določajo pravice in dolžnosti izobraževati, vzgajati in vzdrževati svoje otroke (54. člen URS).

Zaradi vseh teh pomanjkljivosti v družinski zakonodaji je Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve (v nadaljevanju: Ministrstvo) julija 2009 predstavilo Predlog novega Družinskega zakonika (v nadaljevanju: Predlog). S sprejetim Predlogom bi se celovito urejalo celotno družinsko pravo in prilagodilo zakonodajo razvoju družbenih odnosov in različnim oblikam družinskih skupnosti, skratka družbeni realnosti. Kot meni Rener (Radio Ognjišče – aktualno 2009), je Predlog z definicijo, da je družina skupnost otroka in najmanj enega roditelja oziroma odrasle osebe, ki trajno skrbi za otroka in ima do njega določene pravice ter obveznosti, dobro definiral družino, saj je zadoščal vsem trem kriterijem:

- kriteriju razlikovalnosti (zajel je različna partnerstva, zakonske zveze in gospodinjstva),
- kriteriju vključevalnosti (kako opredeliti družino, ne da bi koga izločevali),
- kriteriju operativnosti (definicija je kratka in jasna).

Osnovni cilji Predloga na področju istospolnih skupnosti so bili (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009, 9–10):

- **ureditev pravnih razmerij življenjskih skupnosti istospolno usmerjenih partnerjev:** v Predlogu so bila istospolna partnerstva urejena popolnoma enakopravno z različnospolnimi,
- **določitev zakonske zveze kot življenjske skupnosti dveh oseb** (istega ali različnega

spola),

- **priznanje pravnih posledic tudi življenjski skupnosti dveh oseb istega spola, ki nista sklenili zakonske zveze:** definicija zunajzakonske skupnosti je bila dopolnjena z: »brez dodatnega dokazovanja za primere, ko se zunaj zakonskima partnerjema rodi skupni otrok ali če otroka posvojita« (zaradi koristi otroka in zaščite njegovih pravic ni več potrebno dokazovati, da je taka skupnost obstajala dlje časa),
- **pravno priznanje posvojitev, ki so že danes izvedene v tujini s strani istospolnih partnerjev.**

Takoj po predstavitvi Predloga so se v slovenskem prostoru razvnele srdite ideološke in čustvene razprave. V Ljubljani so bili organizirani protesti, ki naj bi podpirali »edino pravo« družino, nuklearno družino, ki jo sestavljajo oče, mati in otrok.

Oktober 2009 je bila izvedena javno mnenjska raziskava o Predlogu, ki jo je izvedla agencija Ninamedia na podlagi sedemsto anketiranih posameznikov. Raziskava je pokazala, da se z novim pojmovanjem družine strinja večina vprašanih (61,5 %). S predvideno zakonsko pravico, da bi lahko otroka posvojila tudi partnerja v zunajzakonski skupnosti, se je strinjalo več kot 70 odstotkov vprašanih. Veliko manj podpore je uživala predvidena možnost, da bi otroke lahko posvojili tudi partnerji, ki živijo v registrirani istospolni skupnosti. Predlog je bil sprejemljiv le nekaj več kot petini vprašanih, od tega 17-im odstotkom ljudi, ki imajo otroke, in 43-im odstotkom ljudi, ki otrok nimajo (Lesjak 2009).

Civilna iniciativa za družino in otrokove pravice je v znak nasprotovanja Predlogu, decembra 2009, zbrala več kot 15.000 podpisov. Njihov predmet nestrinjanja je bil predlog izenačitve istospolnih zvez z različnospolnimi vezami. Po njihovem mnenju istospolne zveze niso diskriminirane, če nimajo otrok, temveč je taka narava njihove spolnosti in njihove zveze (Radio Aktual 2009).

Decembra 2009 se je v javni diskurz vključilo tudi Slovensko sociološko društvo z okroglo mizo v Cankarjevem domu. Po njihovem mnenju so se v razpravi bolj redko opirali na dognanja sociološke stroke in še več, rezultati nekaterih raziskav s tega področja so bili popačeni oziroma zlorabljeni. Poudarili so, da so spremembe, ki jih je zakonodajalec želel vnesti s Predlogom na področje razumevanja družine, zakonske zveze, partnerstva in starševstva povsem v skladu z dognanji sociološke stroke. Po njihovem je razumevanje starševstva kot zgolj biološkega redukcionistično in povzroča tudi pravno neurejen položaj socialnega starševstva, ki je vse bolj prisotno v družbi. Poudarili so, da je Predlog uvajal definicijo družine, ki že dlje časa obstaja v praksi vsakdanjega življenja in bi jo tako samo še

pravno regulirala. Predlagana definicija je sprejemljiva, saj je v njej osnovna permisa družine starševsko razmerje med otrokom in odraslo osebo, ki skrbi za otroka. Slovensko sociološko društvo je poudarilo, da je Predlog uvajal novosti, ki so v skladu s strokovnimi dognanji sociološke stroke, zato bo še naprej podpiralo prizadevanja za ustrezen strokovni nivo in prevlado argumentov (Antič Gaber 2010). Predlog so med drugimi podprli tudi: Društvo YHD – društvo za teorijo in kulturo hendikepa, Fakulteta za socialno delo, Pedagoška fakulteta, Kampanja za vse družine, Zbornica kliničnih psihologov Slovenije, Združenje psihoterapevtov Slovenije, Katedra za razvojno psihologijo, Evropski poslanci (Tanja Falon, Mojca Kleva, Jelko Kacin, Ivo Vajgl), Zveza borcev, Varuhinja človekovih pravic, Liberalna akademija, Predsednik Republike Slovenije idr. (Uhan 2010).

Navkljub odzivnim protestom, že pred predložitvijo Predloga v obravnavo vladi, ga Ministrstvo ni spreminjalo, tako je bil Predlog prvič v obravnavi Državnega zbora marca 2010. Ministrstvo je poudarilo, da so s Predlogom sledili načelu svobodne izbire posameznika ter družbeni realnosti, v kateri različne oblike družin že obstajajo. Naloga vseh je, da zaradi naših predsodkov ne postavljamo nikogar v položaj, ki bi pomenil diskriminacijo in da znamo sprejemati razlike in spoštovati temeljne človekove pravice. Podprli so določbe v Predlogu, ki so izenačevale zveze partnerjev istega in različnega spola, ker nihče ne bi smel biti diskriminiran zaradi spolne usmeritve. Koalicija je bila mnenja, da Predlog nikomur nič ne jemlje, dopušča pa, da vsakdo izkoristi svoje pravice, ne glede na to, v kakšni družini živi. Prepričani so bili, da nasprotovanja novim določbam večinoma izvirajo iz nepoznavanja ali prepričanja, da so nekatere pravice pač privilegij. Po njihovem je Predlog zakonika obravnaval otroke celovito in dajal vsem otrokom, ne glede na spolno usmerjenost njihovih staršev, možnost, da so enakopravni v družbi. Opozicijske stranke so medtem vztrajale, da je Predlog nesprejemljiv, češ da sicer vsebuje vrsto dobrih rešitev, vendar bi s sprejetjem takega Predloga ignorirali in razvrednotili »naravno usmerjenost družin« v novo življenje in degradirali klasične zakonske zveze na raven istospolne skupnosti (Svenšek 2010a).

Razprava se je nadaljevala maja 2010, vendar jo je Odbor za družino prekinil, saj so bila stališča o Predlogu še naprej deljena. Opozicija je še vedno vztrajala, da je potrebno spoštovati naravne zakonitosti in bila celo mnenja, da sta moški in ženska šele skupaj cel človek, oče in mati cel starš. Po mnenju koalicije pa je definicija družine, kot je bila zapisana v Predlogu, v resnici univerzalna in konvencionalna, saj je bila sprejeta na mednarodni ravni. Spomnili so tudi na prakso skandinavskih držav, ki imajo najbolj tolerantne opredelitve

razmerij in ne glede na to nimajo težav z rodnostjo. Opozorili so tudi na diskriminacijo rejencev in posvojencev pri nas, ki izhaja iz kulta biološkega starševstva (Mavsar 2010).

Julija 2010 je bila organizirana Parada ponosa s sloganom »Dovolj je čakanja!«. Udeležence sta na Mestnem trgu pozdravila predsednik Državnega zbora in ljubljanski župan. Predsednik Državnega zbora je ostro obsodil nasilna dejanja nasprotnikov pravic homoseksualno usmerjenih oseb in zahteval, da se storilce odkrije in privede pred sodišče, obenem pa pridal, da se zaveda, da je država za to storila premalo. Po njegovih besedah namreč še niso jasno povedali, da razlogi za zmanjšano toleranco niso preprosto v odklanjanju različnosti, pač pa v frustracijah in prepričanju, da so za »moje« slabe razmer vedno krivi »drugi«, tisti, ki so različni. Tolerance ni manj samo v odnosu do istospolno usmerjenih, pač pa tudi povsod drugje – na delovnem mestu, v šolah in žal tudi v politiki, je poudaril. Homoseksualni aktivisti pa so poudarili, da so ponosni na njihovo svobodno emancipatorno seksualnost, na njihovo trdoživost in odločnost, na njihovo uporništvu in kritično držo. Prav ta množični shod je bil glasen »ne« ustrahovanju in deljenju državljanov na prvo in drugo razredne in »ne« napadom na človekove pravice. Predlog je po njihovem mnenju udejeval enakopravnost in enakovrednost vseh oblik družinskega življenja, zato bi moral biti sprejet (Kovač 2010).

7.1 Vstop rimskokatoliške cerkve v javno razpravo o Predlogu zakona

Ko se je leta 2000 razprava o istospolnih partnerstvih preselila iz nevladnih in vladnih institucij v Državni zbor, se je začela glasneje odzivati tudi cerkev. Takratni papež je pozval vse katoliške parlamentarce v EU, naj ne podprejo predlogov zakonov, ki pravno urejajo istospolna partnerska razmerja, in naj naredijo vse za odpravo takšne zakonodaje. Homoseksualcem je prepovedal opravljanje duhovniške službe. Teološko je homoseksualnost opredeljena kot posledica izvirnega greha, saj ko človek poseže v naravo proti volji Boga, se seveda začnejo dogajati protinaravne stvari (Horvat v Mencin Čeplak in Kuhar 2010).

Cerkvena intervencija v razpravo o istospolnih partnerskih zvezah je sporna, ker s tem (Kuhar v Mencin Čeplak in Kuhar 2010):

- Kršijo načelo ločenosti cerkve od države. Predstavniki cerkve namreč pričakujejo reševanje vprašanja v skladu z cerkvenimi in ne z državnimi dokumenti (Ustava RS prepoveduje diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti medtem, ko Sveto pismo homoseksualnost označuje kot »gnusobo«)

- Definicijo »javnega dobrega« razlagajo v luči krščanskega razumevanja dobrega, in jo v javno razpravo vpeljujejo kot dogovorjeno, sprejeto splošno dobro slovenske družbe.
- Istospolno usmerjenost potiskajo v zasebno sfero, saj naj bi to po njihovem bila stvar posameznikove zasebnosti, v kar pa naj se država ne vmešava. Cerkev želi temo depolitizirati s tem, da poskuša istospolno usmerjenost preinterpretirati v zasebno vprašanje posameznika.

Pred vložitvijo Predloga v odločanje vladi se je ostro odzval tudi novoimenovani ljubljanski nadškof in menil, da bi bilo od oblasti neodgovorno, če bi Predlog sprejela v takšni obliki, saj temeljito posega v temeljne vrednote.

Glede na številna nasprotovanja Predlogu je videti, kot da so se nekateri poslanci, prav tako kot del javnosti, zataknili pri promociji Cerkvenih usmeritev. Tako se postavlja umestno vprašanje, ali ne gre pri določenih strankah za tako močno povezavo s Cerkvijo, da se pojavlja dvom, ali je naša država res ločena od Cerkve? Vzorčni primer ločenosti za Evropo sta lahko Španija in Portugalska, kateri veljata za tradicionalno katoliški državi. Španija se je že leta 2005 rešila pritiskov Rimsko-katoliške cerkve in sprejela zakon, s katerim je istospolno usmerjenim ponudila enake pravice kot drugim. Leta 2010 se ji je pridružila še Portugalska. Kot prva katoliška država v Latinski Ameriki je leta 2009 Mehika uzakonila istospolne poroke, Argentina pa leta 2010, kljub ostrim nasprotovanjem cerkve. Nobena od omenjenih držav s tem ni izgubila vernikov, niti ni zakon ogrozil tradicionalne družine, niti niso kot gobe po dežju nastale nove istospolne družine. Te že tako obstajajo ne glede na zakonodajo, javno mnenje ali verska stališča.

7.2 Dopolnitev Predloga novega Družinskega zakonika in zavrnitev

Razprave o Predlogu so, podobno kot razprave o predhodnih poskusih urejanja istospolnih partnerstev in družin, odpirale vprašanje enakosti na dveh ravneh: na ravni zakonske enakopravnosti in na ravni simbolne enakosti. V slovenskem prostoru sta se tako pojavili dve utemeljitvi na področju partnerskega prava istospolnih in različnospolnih partnerstev, ki sta jih sicer obravnavali kot enakopravne, a simbolno različne. Predlagali sta bodisi obravnavo v obliki različnih členov in institutov znotraj enega zakona ali pa v različnih zakonih.

Svetlič (Rajgelj 2010) je predlagal, da se problematika reši v dveh ločenih členih, ki bi imela popolnoma iste pravne posledice. Taka rešitev naj bi vsem prizadetim zagotavljala, kar jim

mora in ne bi bila samo rezultat vzajemnega popuščanja. Prvotni Predlog po njegovem mnenju ne bi omogočal skleniti tradicionalne zakonske zveze, ki bi bila v skladu z vrednostno orientacijo različnospolnih parov. Njegova argumentacija je bila na prvi pogled sicer podobna tistim, ki so se sklicevali na razvrednotenje tradicionalne, naravne oblike zakonske skupnosti, vendar pa se od le-teh tudi radikalno ločuje.

Prvotni Predlog naj bi sicer poravnal krivice, ki se s sedanjo zakonodajo dogajajo istospolnim parom in otrokom, ki živijo z njimi, vendar pa so imela, po njegovem, prizadevanja v sebi vgrajeno past, nevarnost, da v svoji vnemi spregledajo razliko med stališči, ki so že bila vir krivic, in svarila pred povzročanjem novih. Predlog je želel nediskriminatorno urediti istospolno zakonsko zvezo, saj je nedopustno, da bi se zakonodajalec vrednostno opredeljeval do posameznih oblik sobivanja (npr. kot »nenaravnih«), saj gre za zasebno stvar državljanov. Če je neka oblika sobivanja dveh oseb trajna in tesna, je prav, da se omogoči njeno institucionalizacijo. Po mnenju Svetliča pa je zakonodajalec pri Predlogu po nepotrebnem sklepal, da gre pri tradicionalni in istospolni zvezi ne samo za enakopraven socialni fenomen, ampak tudi za identični, kar pa je korak dlje, kot bi bilo treba. Konzervativni Svetličev zagovor je za simbolno različne obravnave ponujal tezo, ki ne nasprotuje izenačitvi pravic, prav tako ne nasprotuje vključitvi zakonske zveze med istospolnimi partnerji v zakonik. Sporno je bilo le, da je vseboval isti člen tako njeno tradicionalno kot istospolno obliko. Takšna rešitev bi bila sicer mogoče politično sprejemljiva, je bila pa pravno sistemsko vprašljiva. Oblikovanje različnih pravnih institutov ni namenjeno vzpostavljanju simbolnih razlik, ampak različnim pravnim posledicam (Rajgelj 2010, 316).

Prvotni Predlog je poskušal, tako kot predlog iz leta 1993, zagotoviti enakost na obeh ravneh, da torej niti na ravni poimenovanja ne bi ločeval med istospolnimi in različnospolnimi partnerstvi in družinami. Zakonodajalec je pri oblikovanju nove ureditve namreč ocenil (Vodičar v Rajgelj 2010, 311), da ni ustavno dopustnega razloga, zaradi katerega dve življenjski skupnosti različno in istospolno usmerjenih parov ne bi bili pravno izenačeni.

Ker prvotni Predlog ni imel zadostne podpore v Parlamentu, so marca 2011 v Državnem zboru pripravili več dopolnil, s katerimi naj bi Predlog postal sprejemljiv za vse. Glavna kompromisa novega Predloga sta bila (Leskovšek in Kovač 2010):

- ločevanje zakonske zveze in partnerske zveze. Prvo naj bi sklenila moški in ženska, drugo osebi istega spola, pravice obeh zvez pa bi bile izenačene,
- določilo, ki istospolnim parom ne omogoča skupne posvojitve otrok, omogoča pa posvojitve partnerjevega otroka.

Kompromisni Predlog je bil 16. junija 2011 v parlamentu sprejet. Opozicija je vložila veto, vendar ga kasneje Državni zbor ni izglasoval. Zato je Civilna iniciativa začela z zbiranjem glasov proti in jih do začetka septembra 2011 zbrala več kot 25.000, kar gotovo priča o še vedno močni prisotnosti homofobije v slovenskem prostoru. Vložili so zahtevo za referendum, ki je bila poslana v presojo na Ustavno sodišče, le-to pa je razsodilo, da se referendum lahko izvede. Že sprejeti Družinski zakonik je bil tako marca 2012 s strani volivcev in volivk zavrnjen.

Predlog je slonel na odmevnem temelju, da družino ustvarja otrok - "Če ni otroka, ni družine". Navedeno izhodišče je bilo vir ostrih javnih polemik o tem, ali istospolnim partnerjem priznati pravico do posvojitve otrok ali ne, saj predlog družine ni razumel več le kot skupnost staršev in otrok. Ta Predlog je odpravljal razumevanje, da je zdrav otrokov razvoj možen samo v okviru »normalne« heteroseksualne družine. Izhajal je iz spoznanj na podlagi znanstvenih raziskovanj, da homoseksualnost ni naučena patologija in ni duševna motnja. S sprejetjem Predloga bi se končalo obdobje heteroseksizma v Slovenskem družinskem pravu (Zalar 2009).

8 Sklepna beseda

Razprave ob Predlogu novega Družinskega zakonika so sprožale iste dileme, uporabljale podobne vsebinske argumentacije in se sklicevale na ista načela, fantazme in strahove kot razprave o pravicah žensk (reproduktivnih – pravica do abortusa, pravica žensk brez moškega partnerja do oploditve z biomedicinsko pomočjo itd). Zdi se, da je razlika le v vse večji strpnosti do sovražnih, žaljivih izjav na račun tistih, ki domnevno ogrožajo biološko reprodukcijo slovenskega naroda. Eden od pogostih ugovorov proti je bil, da zakon prehiteva družbeno normo, češ da na tako zakonsko rešitev ljudje v Sloveniji še niso pripravljene. Novemu Družinskemu zakoniku se je očitalo, da prehitro in preveč radikalno posega v pravno regulacijo družinskih razmerij. Pozablja pa se, da je bil Predlog rezultat dobrega četrto stoletja trajajočih bojev za enakost ne glede na spolno usmerjenost. Tako se pod krinko pokroviteljskega sklicevanja na vladajoče norme, ki jih je treba spoštovati, da ne bi po nepotrebnem vznemirjali ljudstva, skrivajo tako zagovorniki enake obravnave kot tudi nasprotniki. Z neprestanim odlaganjem se v imenu prihodnjih političnih uspehov žrtvuje načelo enakosti.

Pokroviteljska strpnost zagovornikov vladajočih seksualnih in družinskih norm sicer nima ničesar proti istospolno usmerjenim in njihovim partnerskim in družinskim skupnostim, nasprotuje pa radikalnim spremembam pravne regulacije, ki predpostavlja redefinicijo družine. Tisti, ki te očitke izrekajo, zgolj diskretnije zagovarjajo to, kar zagovarjajo nestrpni – neenakost na podlagi spolne usmerjenosti (Mencin Čeplak in Kuhar 2010, 283).

Da bi delovali »za družino« so nujno potrebne spremembe tako v zakonodaji kot v družbi. Nepogrešljivo je raziskovanje njihovih potreb (Čačinovič Vogrinčič v Sobočan 2009, 82). Vsaki družini bi moralo biti omogočeno, da je varno okolje, v katerem so starši zadovoljni in imajo možnost, da optimalno ljubeče poskrbijo za svoje otroke. Le tako lahko otroci zrastejo v odrasle člane družbe z zadostno mero samozaupanja in zaupanja v medčloveške, družbene odnose.

Pomembno je tudi izobraževanje strokovnjakov, ki so zadolženi za svetovanje, izobraževanje drugih ipd., saj so prav oni tisti, ki lahko z razumevanjem in sprejemanjem raznovrstnih družinskih realnosti brišejo meje med primernimi oziroma zaželenimi in neprimernimi oziroma manj zaželenimi družinami, ki jih vzpostavlja rasistični diskurz (Urek 2005, 155).

Smisel in naloga vseh pristojnih in odločujočih ni v iskanju idealnih oziroma »ustreznih« oblik družinskega življenja, temveč razumevanje le-teh in prilagoditev zakonodaje, ki naj v ospredje postavi otrokove pravice, obenem pa bolj izenači pravice različnospolnih in istospolnih skupnosti (Lešnik 2010).

Ob sprejemanju Predloga je bilo nasprotovanj veliko, celo toliko, da je bil že sprejeti novi Družinski zakonik kasneje na referendumu konec marca 2012 zavržen. Lahko bi rekli, da se je s tem ponovno preprečila izenačitev istospolnih zvez z različnospolnimi – da je zmagala homofobija, ki je onemogočila izhodiščno zamisel vključevanja in nediskriminacije. Tako ostajajo v zakonodaji istospolne družine še naprej nevidne, čeprav otroci v istospolnih družinah že živijo in bodo še naprej živeli v svojih družinah.

V mojem krogu je en kup nekih malih otrok iz lezbičnih družin in tako naprej. Mislim, nehajmo se hecati. To je realnost. Ne glede na to, ali je družba pripravljena na to ali ni. In seveda je te otroke potrebno v prvi vrsti zaščititi. Tisto, kar sam mislim, da je potrebno narediti, je sprejeti zakon, ki izenačuje raznospolne in istospolne pare, ker bi bilo to – ne samo v pravnem, ampak tudi v simbolnem smislu – zelo pomembno sporočilo, da družba, v kateri živimo, ne dovoli izključevanja, in preprosto upošteva Ustavo in njen 14.člen. To je prva stvar. In posledično bi imel ta zakon na dolgi rok neke pozitivne posledice, v smislu, da se čez 15 let najbrž nihče ne bi več tako zelo križal, če se bi dva moška, ali dve ženski, poročili. Tako, kot je danes normalno, da ima nekdo izvenzakonskega otroka, kar je bila včasih stigma (Kuhar v Štruc 2010, 38).

Glede na to, da je od razveljavitve novega Družinskega zakonika dalje v veljavi zopet stari Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, bodo žal ti otroci še naprej prikrajšani za pravice, ki so otrokom iz različnospolnih družin samoumevne.

Zakonodajalec vsaj eno leto ne sme sprejeti nobene rešitve iz zavrženega Družinskega zakonika, tudi tistih ne, ki niso bile sporne za nobeno stran. Družinski zakonik je krepil tako tradicionalno družino kot skrb za koristi otrok, ki živijo v manj tradicionalnem okolju. Tako z zavrnitvijo zakonika ostajajo v slabšem položaju tako otroci iz istospolnih kot tudi tisti iz različnospolnih družin. Z zavrnitvijo Družinskega zakonika je bila onemogočena učinkovitejša sistemska ureditev strokovne podpore in pravne zaščite družinam, ki v določenem obdobju ne zmorejo več zagotavljati ustreznih razmer za razvoj otroka, ki živi v njih. Pa čeprav se vsi zelo hitro strinjamo, da si vsak otrok zasluži dostojno življenje in da otroci hočejo le objem, naročje, prijazno besedo, dotik, nekoga da jim prebere pravljico, nekoga da se z njimi smeje in pogovarja.

9 Literatura

1. *Amsterdamska pogodba*. 1999. Dostopno prek: http://www.evropa.gov.si/fileadmin/dokumenti/dokumenti/EU/Pravni_red/amsterda.pdf (21. december 2012).
2. Antič Gaber, Milica. 2010. *O obravnavi Družinskega zakonika*. Dostopno prek: <http://www.sociologija.si/viri/o-obravnavi-druzinskega-zakonika/> (11. maj 2012).
3. Belovič, Mario. 2010. Družinski zakonik spet v parlamentu. *Delo*, 4. maj. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/105342> (11. maj 2012).
4. Bercht, Silke. 2006. Nove družine: Enake, drugačne, enakopravne. *Ciciban: priloga za starše* (3): 24–26.
5. Bergant, Milica. 1981. *Družina - zakon - ljubezen na razpotjih*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
6. Biblarz, Timothy J. in Judith Stacey. 2010. How does the gender of parents matter? *Journal of Marriage and Family* (72): 3–22.
7. Boswell, John. 2005. *Krščanstvo, družbena strpnost in homoseksualnost: geji in lezbijke v Evropi od začetka krščanstva do štirinajstega stoletja*. Ljubljana: Škuc.
8. Čaćinovič-Vogrinčič, Gabi. 1998. *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. Dogša, Irena. 2000. *Homoseksualci so lahko dobri starši*. Dostopno prek: <http://www.ljudmila.org/sgs/modules.php?name/=News&file=print&sid=6> (2. november 2012).
10. Giddens, Anthony. 2000. *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: Založba: cf.
11. Golombok, Susan. 2000. *Pareting: What really count*. London in New York: Routledge.
12. Greif, Tatjana. 1998. *..ljubezen, naklonjenost, skrb za otroke niso merljive s spolno orientacijo staršev..* Dostopno prek: <http://www.ljudmila.org/lesbo/lesbo/Lesbo1-8/lesbo1-7/05/08.htm> (21. oktober 2012).
13. --- 2002. Otroci drugorazrednih državljanov: istospolne družine v pravu in praksi. *Časopis za kritiko znanosti* 30 (207/208): 109–132.
14. --- in Nataša Velikonja. 2003. *Primerjalna analiza Evropske zakonodaje na področju istospolnih partnerskih skupnosti: Stanje v Evropi in Evropski uniji in v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.ljudmila.org/lesbo/lesbo/1920/lesbo_19_20_analiza.pdf (25. maj 2012).

15. Hočevar, Andreja. 2009. Otroci v družinah gejev in lezbijk. *Sodobna pedagogika* 60 (4): 204–217.
16. Hočevar, Tone. 2012. V Italiji so geji končno dobili pravico do družinskega življenja. *Delo*, 16. marec. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/svet/v-italiji-so-geji-koncno-dobili-pravico-do-druzine.html> (4. september 2012).
17. Jansen, Elke. 2010. Nemčija in njene mavrične družine. *Socialno delo* 49 (5–6): 361–370.
18. Kajdič, Sandra. 2007. *Istospolna partnerstva in družine*. Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Kajdic-sandra.PDF> (18. september 2011).
19. Keržan, Dorijan. 2008. *Spočetje novih oblik sorodstva*. Novo mesto: Založba Goga.
20. --- 2009. Naravno starševstvo? *Socialno delo* 48 (1–3): 131–140.
21. Komidar, Ksenija. 2008. *Pogled na istospolno usmerjenost skozi analizo učnih načrtov in šolskih učbenikov*. Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://www.pedagogika-andragogika.com/files/diplome/2008-Komidar-Ksenija.pdf> (12. julij 2012).
22. Kovač, Ana. 2010. *Parada ponosa: Dovolj je čakanja!*, 3. julij. Dostopno prek: http://www.siol.net/slovenija/novice/2010/07/v_ljubljani_pod_sloganom_dovolj_cakanja_parada_ponosa_2010.aspx (11. maj 2012).
23. --- 2011. *Ob mednarodnem dnevu boja proti homofobiji in transfobiji pozivi k ukrepanju*. Dostopno prek: http://www.siol.net/svet/novice/2011/05/ob_mednarodnem_dnevu_boja_proti_homofobiji_in_transfobiji_pozivi_k_ukrepanju.aspx (3. junij 2012).
24. Kuhar, Roman. 2008. Ne forma, pač pa vsebina. *Narobe* (5). Dostopno prek: <http://www.narobe.si/stevilka-5/tema-lgbt-druzine.html> (15. oktober 2012).
25. --- 2009. *V imenu družine potvarjajo podatke*. Dostopno prek: <http://www.sociologija.si/viri/v-imenu-druzine-potvarjajo-podatke/> (16. oktober 2012).
26. Lesjak, Miran. 2009. Družina so "oča, mati in deca": Mnenja o novem družinskem zakoniku kažejo, da so mnogi Slovenci tradicionalistični in konservativni. *Dnevnik*, 27. oktober. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042310133> (1. december 2012).

27. Leskovšek, Matej in Ana Kovač. 2010. *Državni zbor končal drugo branje družinskega zakonika*. Dostopno prek: http://www.siol.net/slovenija/novice/2011/05/druzinski_zakonik_naposled_v_rokah_poslancev.aspx (31. oktober 2012).
28. Lešnik, Bogdan. 1993. Istospolna partnerstva in otroci. *Časopis za kritiko znanosti* 21 (162/163): 49–51.
29. --- 2010. Sovražni govor v psihoanalitični perspektivi. *Socialno delo* 49 (5–6): 299–304.
30. *Listina o temeljnih pravicah Evropske unije* (2007/2218(ACI). 2007. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2007-0445&language=SL#_part1_def (11. december 2012).
31. Mavsar, Ana. 2010. *Razprava o zakoniku obtičala pri drugem členu*, 5. maj. Dostopno prek: <http://www.rtvlo.si/slovenija/razprava-o-zakoniku-obticala-pri-drugem-clenu/229444> (5. december 2012).
32. Mencin Čeplak, Metka. 2005. Začaran krog diskriminacije: od moralne diskreditacije homoseksualnosti do neenakosti gejev in lezbijk pred zakonom – in nazaj. *Družboslovne razprave XXI* (49/50):175–186.
33. --- in Roman Kuhar. 2010. Boji za enakost. *Socialno delo* 49 (5–6): 283–298.
34. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2009. *Predlog Družinskega zakonika*. Dostopno prek: http://druzinski-zakonik.si/files/DZak_1_2_.pdf (16. september 2012).
35. Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. 1999. *Kurikulum za vrtce*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/vrtci/pdf/vrtci_kur.pdf (23. november 2012).
36. Musek, Janez. 1995. *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.
37. *Narobe*. 2009a. V Nemčiji biološko in socialno starševstvo enakovredno, 8. september. Dostopno prek: <http://www.narobe.si/myblog/nemsko-ustavno-sodisce-biološko-in-socialno-starševstvo-je-enakovredno> (4. december 2012).
38. --- 2009b. Vlada zavrnila predlog spremembe ZRIPS, 20. november. Dostopno prek: <http://www.narobe.si/myblog/vlada-zavrnila-predlog-spremembe-zrips> (1. december 2012).
39. *Odločba o ugotovitvi, da je 22. člen Zakona o registraciji istospolne partnerske skupnosti v neskladju z Ustavo*. 2009. Ur. l. RS. 55/2009. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO4335.html. (29. december 2012).

40. *Osnutek Ustave Republike Slovenije*. 1990. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-30ZG9JET/> (15. oktober 2012).
41. Petovar, Gašper. 2011. *Odbor za delo DZ-ja zaprl tretje poglavje družinskega zakonika*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/odbor-za-delo-dz-ja-zaprl-tretje-poglavje-druzinskega-zakonika/254319> (10. maj 2012).
42. Platero, Raquel Lucas. 2010. Zapositi za roko? Politika in istospolne zakonske zveze v Španiji. *Socialno delo* 49 (5–6): 331–340.
43. Radio Aktual. 2009. *15 tisoč podpisov proti novem družinskem zakoniku*, 3. december. Dostopno prek: <http://www.radioaktual.si/?mod=aktualno&action=viewOne&ID=16606> (23. december 2012).
44. Radio Ognjišče – aktualno. 2009. *Pogovor o predlogu družinskega zakonika*, 14. oktober. Dostopno prek: <http://radio.ognjisce.si/novice/aktualno/20091014470423060562.php> (12. december 2012).
45. Rajgelj, Barbara. 2010. Razmerja v istospolnih družinah – kje smo in kam lahko gremo? *Socialno delo* 49 (5–6): 305–318.
46. Rener, Tanja. 1995. Ideologije krize. V *Družine: različne – enakopravne*, ur. Tanja Rener, Vika Potočnik, Vera Kozmik, 15–23, Ljubljana: Vitrum.
47. --- 2009. Homoseksualnost in šola: stališča študentk in študentov do obravnave homoseksualnosti pri pouku. *Sodobna pedagogika* 60 (4): 106–119.
48. ---, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
49. *Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji*. 1993. Ur. l. RS 40/1993. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf (21. november 2012).
50. Rošker, S. Jana. 2009. Zveze zlate orhideje: Ženske poroke in socialno starševstvo istospolnih družin v kitajski provinci Guangdong v 19. stoletju. *Socialno delo* 48 (1–3): 99–110.
51. Ruspini, Elisabetta. 2010. Italijanski homoseksualni očetje med stereotipi in željo po starševstvu. *Socialno delo* 49 (5–6): 373–379.
52. Salihovič, Alen. 2009. *Posvet o dilemah in izzivih novega družinskega zakonika*. Dostopno prek: http://radio.ognjisce.si/sl/dec_2009/aktualno/158/ (7. oktober 2012).
53. Sevenhuijsen, Selma in Alenka Švab. 2003. *Labirinti skrbi – Pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

54. *Splošna deklaracija o človekovih pravicah*. 1948. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (15. november 2012).
55. Sobočan, Ana M. 2009. Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno delo* 48 (1–3): 65–97.
56. Strle, Urška in Nataša Velikonja. 2011. *Raziskava med lezbično, gejevsko in biseksualno in transeksualno populacijo o odnosu do novega družinskega zakona*. Dostopno prek: <http://www.zavsedruzine.si/?cat=7> (17. november 2012).
57. Sullivan, Andrew. 2004. *Same-sex Marriage. Pro and Con: a reader*. New York: Random House, Inc.
58. Svenšek, Ana. 2010a. *Družinski zakonik: koalicija ga brani, opozicija napoveduje referendum*. Dostopno prek: <http://www.rtv-slovenija.si/slovenija/druzinski-zakonik-koalicija-ga-brani-opozicija-napoveduje-referendum/224735>, (9. november 2012).
59. --- 2010b. *Nad Družinski zakonik z elektronskimi sporočili*. Dostopno prek: <http://www.rtv-slo.si/slovenija/nad-druzinski-zakonik-z-elektronskimi-sporocili/229296> (9. november 2012).
60. Svetlič, Rok. 2010. Pomanjkljivosti novega družinskega zakonika. *Delo*, 10. marec. Dostopno prek: <http://www.delo.si/arhiv/pomanjkljivosti-novega-druzinskega-zakonika.html> (18. marec 2013).
61. Štruc, Katja. 2010. *Drugorazredni državljani? Problematika istospolno usmerjenih v Sloveniji*. Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/struc-katja.pdf> (12. november 2012).
62. Švab, Alenka. 2001. *Družina - od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
63. --- 2010. Kdo se boji (raznovrstnosti) družin? Sociološki pogledi na sodobno družinsko življenje. *Socialno delo* 49 (5–6): 341–348.
64. --- in Roman Kuhar. 2005. *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
65. Tuš Špilak, Nina. 2010. Obravnavanje istospolnih družin v slovenskih vrtcih. *Socialno delo* 49 (5–6): 351–360.
66. Uhan, Samo. 2010. *Sociološko društvo podprlo Družinski zakonik*. Dostopno prek: <http://www.narobe.si/myblog/sociolosko-drustvo-podprlo-druzinski-zakonik> (18. december 2012).
67. Ule, Mirjana. 2004. Nove vrednote za novo tisočletje. Spremembe življenjskih in vrednotnih orientacije mladih v Sloveniji. *Teorija in praksa* 41 (1–2): 352–360.

68. Urek, Mojca. 2002. Vodič za preživetje skozi socialno-varstvene službe ter službe duševnega zdravja za lezbijke in geje. *Socialno delo* 41 (2): 113–118.
69. --- 2005. Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: Implikacije za socialno delo. *Družboslovne razprave* XXI (49/50): 155–174.
70. *Ustava Republike Slovenije* (URS). Ur. l. RS 33I/1991. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199133&stevilka=1409> (16. avgust 2012).
71. Velikonja, Nataša. 2004. *20 let gejevskega in lezbičnega gibanja*. Dostopno prek: <http://www.ljudmila.org/lesbo/raziskave/ZgodovinaAktivizma.pdf> (23. maj 2012).
72. *Večer*. 2009. Na Švedskem od danes dovoljene poroke istospolnih partnerjev, 1. maj. Dostopno prek: <http://web.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2009050105429546> (12. december 2012).
73. Vončina, Vida. 2009. Nelagodje in različnost spolne usmerjenosti v šoli. *Sodobna pedagogika* 60 (4): 148–162.
74. Vravnik, Vesna. 2010. *Mediji in pravice istospolnih v laični državi*. Dostopno prek: <http://www.razgledi.net/2010/11/29/mediji-in-pravice-istospolnih-v-laicni-drzavi/> (11. marec 2012).
75. Vrtovec, Tadeja. 2009. *Strokovnjaki različno o pravici istospolnih partnerjev do otroka*. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?id=1390702> (5. maj 2012).
76. Weston, Kath. 1991. *Families we Choose: Lesbians, Gays, Kinship*. New York: Columbia University press.
77. Wikipedia. 2003. *LGBT rights in Europe*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/LGBT_rights_in_Europe (29. maj 2013).
78. *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti* (ZRIPS). Ur. l. RS 65/2005. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO4335.html (28. november 2010).
79. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (ZZZDR-UPB1). Ur. l. RS 69/2004. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r02/predpis_ZAKO4132.html (11. november 2012).
80. Zalar, Aleš. 2009. *Pravice istospolnih partnerjev do poroke in posvojitve otroka*. Dostopno prek: http://www.lds.si/si/medijski_center/blog/5940/detail.html (27. november 2010).

81. Zaviršek, Darja. 2008. Gaybyboom v Sloveniji. *Narobe* (5). Dostopno prek: <http://www.narobe.si/stevilka-5/komentar-darja-zavirsek.html> (28. november 2012).
82. --- 2009. Med krvjo in skrbjo. *Socialno delo* 48 (1–3): 3–16.
83. Združeni narodi. 1992. Family: Forms and Functions. *Occasional Series Papers* (2). Vienna: United Nations.
84. Zonta, Sabina. 2009. *Stres: Neodgovorno, če bi bil sprejet tak družinski zakonik*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/stres-neodgovorno-ce-bi-bil-sprejet-tak-druzinski-zakonik/218284> (3. december 2012).
85. Žužek, Aleš, Martin Petrovčič in Gašper Petovar. 2010. *Stres in Grabus: Posvojitve otrok v istospolne skupnosti neprimerne*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/stres-in-grabus-posvojitve-otrok-v-istospolne-skupnosti-neprimerne/233812> (18. februar 2012).